

France Bevk

Crna braća

1.

Kad su Jerko i Pavlek izišli na ulicu, izbilo je četiri sata.

Policijski brigadir Papagalo, koji je već dva sata hrkao opružen na divanu, odjednom se trže iz sna. Zaškilji u tavanicu, a onda baci pogled na otvoren prozor.

Sede, izvuče iz džepa maramicu i obrisa vrat, obraze i čelo. Bio je okrugao kao burence, sa dva podvaljka, i sav se preznojio u snu. Ugrejalo ga je i jesenje sunce, koje se u međuvremenu pomerilo na zapad i sjalo mu pravo u lice.

Papagalo pogleda na sat i razrogači oči. Eh, eh! Čitava dva sata je hrkao. U ovo vreme trebalo bi da je već na ulici, na dužnosti.

Pride umivaoniku i pljusnu se vodom po licu da se osveži posle spavanja. Opet mu pade na um ono što mu je već dugo kvarilo raspoloženje i obrazi mu se izdužiše. Već dva meseca — ah, šta, već tri meseca, ako ne i više — uzalud njuška za nekim "zločincima". A još u početku zakleo se da će im ući u trag za dve nedelje. Ostao je praznih šaka. Zbog neuspeha već mu se krišom podsmevaju. To mu zagorčava život. A za to vreme "zločina" je bilo sve više. Baš toga jutra saznao je za nove slučajeve i došao do novih dokaza.

I da bi se uverio da to nije samo sanjao, izvadi iz džepa listić išpartane hartije. Jedna strana bila je prazna, a na drugoj su bile odštampane parole: "Dole fašisti! Dole Italija! Hoćemo slobodu! Živeli, živeli, živeli Slovenci!" Ovakvi listići rasturani su prošle večeri po ulicama, bioskopima i školama.

To je počelo još u proleće. U početku retko, ali se ponavljalo sve češće. I bilo je sve više listića. Papagalo bi se zakleo da se iza toga krije neka tajna organizacija. "Ako ovako produži", mislio je on, "jednog dana će početi da pucaju na nas i da bacaju bombe. To treba sprečiti. Zlo treba saseći u korenu."

Policija je naredila da se izvrši nekoliko pretresa po kućama, ali ništa nije našla. Gde god je udarila, promašila je. Brigadir Papagalo uvrteo je sebi u glavu da "zločince" treba tražiti među deranima. Istina, i odrasli su u to umešali svoje prste. To on ne isključuje. Više je nego verovatno. Ali oni su u pozadini, kriju se kao miševi, oni pripremaju letke, a dečaci ih rasturaju po gradu i lepe po izlozima. Koliko derana se skita svakog dana po ulicama, i ko vodi računa o njima! Uloviće bar jednoga od njih, ščepaće ga za vrat i iz njega istresti priznanje kao orahe iz vreće.

Stoga je u svojim obilascima po gradu držao na oku samo dečake i osluškivao samo dečačke glasove. Nos mu je govorio da mora naročito paziti na đake Slovence. Kad bi iz mladih usta čuo slovenačku reč, trgao bi se kao pas kad nanjuši divljač. Kad bi ugledao dva-tri derana kako se sašaptavaju, hteo je da sazna šta to govore... Zastajkivao bi na ulici i motrio, desno i levo; kad bi se okrenuo, na izlogu bi ugledao letak. Prilepili su mu ga iza leđa...

Brr! Sećanje na ovo bilo mu je neprijatno, kao da ga pesak žulji u cipelama. Uzeo je šešir i izišao na ulicu. Kupio je novine, letimično pregledao naslove i gurnuo ih pod mišku. Iza prvog ugla posmatrao je kako se igraju tri dečaka i dve devojčice. Vrišteći skakali su na jednoj nozi po kvadratima koje su kredom nacrtali na pločniku. Dečja igra — ničeg sumnjivog. Krenuo je dalje.

Odjednom mu se pogled zaustavi na dvojici dečaka. S rukama u džepovima, netremice su buljili u izlog s lovačkim puškama i mecima. Sumnjao je na svakog derana, a ova dva dečaka naročito su privukli njegovu pažnju. Učinili su mu se još sumnjiviji zato što su sa takvim zanosom gledali oružje.

Prošao je pored njih, ali se vratio, kao da je izlog privukao i njegovu pažnju. Pretvarao se da gleda dvocevke, a ispod oka je posmatrao dečake. Bili su đaci, to je video na prvi pogled. Veći, Pavlek, bio je koščatih udova, kose kao predivo i okruglih, rumenih obraza. A njegov drug Jerko bio je sićušan, ptičjeg lica s oštrim nosićem, na kojem su bile naočari. Smeđa kosa bila mu je kicoški razdeljena i glatko očešljana.

— Moj otac ima ovakvu pušku — pokazivao je Pavlek dvocevku. — Samo što nije ovako nova. A naš sluga ima revolver na bubanj.

Da, đaci Slovenci. Papagalova sumnja se utrostručila. Nije razumeo o čemu govore, ali mora biti da je nešto što svako ne sme da čuje. Kad ga veći ugleda i upre u njega svoje svetloplave oči, trže se. Zatim lako gurnu laktom svoga druga, i dečaci se izgubiše niz ulicu ne osvrćući se.

Papagalo je stajao nekoliko trenutaka i gledao za njima. Nije li onoga debeljka prave kose već negde video? Gde? Nije mogao da se seti. Ali to u ovom času nije za njega bilo važno. Sav je bio obuzet mišlju da ova dva đaka nešto kriju. Odlučio je da ih prati.

Pošao je za njima što je brže mogao, koliko god su mu dozvoljavale njegove kratke noge i trbuščić. Bili su odmakli već dobar deo puta ispred njega. I činilo mu se da sve brže odmiču. Kad su došli do ugla prve ulice, skrenuli su ulevo.

Brigadir je više puta pretrčao nego što je prepešačio ostatak puta od ugla. Kad se zaustavi i pogleda niz dugu ulicu, koja se pružala daleko ulevo, zatrupka nogama od besa. Na ulici je bilo samo nekoliko ljudi, ali među njima nije bilo ni jednog dečaka. Derani su iščezli kao da su propali u zemlju. Zar su već pretrčali svu tu dugačku ulicu? Ili su se sakrili u neku od mnogih kuća s obe strane ulice? Ko to zna? Nije ih bilo. Sumnja mu se učetvorostručila. Ali mu ništa ne bi pomoglo ni da se udesetostručila, izgubio je trag.

Progundao je nešto kroz zube i lupio se dlanom po čelu! Tikvan! Ptičice su mu pobegle. Trebalo je da ih na mestu ščepa i otera u policiju. Budala!

On maramicom obrisao oznojeno čelo.

2.

Dečaci, Pavlek i Jerko, bili su, međutim, već daleko u drugoj ulici. Kad je Pavlek razabrao da je ono "burence" koje je na njih motrilo brigadir Papagalo, potprašili su pete. Pobegli su u jednu kuću, pretrčali preko dvorišta, preskočili neku ogradu i kroz dvorište i hodnik velike

kuće s druge strane istrčali opet na ulicu. Za sve vreme nisu se ni osvrnuli, nisu se usudili ni da govore glasno. Sad su se osećali kao ptice koje su se nekim čudom spasle iz jastrebovih kandži.

— Odakle ga poznaješ? — upita Jerko malo nepoverljivo.

— Dolazi k nama, u Polog. U lov. Poznaje moga oca.

Pavleku je bilo teško da to prizna. Još ovoga sata primiće ga u tajnu družinu "Crna braća". On i Jerko, s kojim je stanovao u istoj kući, žurili su na svečanu zakletvu. Drugovi su se dugo opirali da ga prime među se, govorilo se da mu je otac fašista. A nije bio fašista. Nije nosio crnu košulju, kod kuće je voleo da se hvali da je dobar Slovenac. Samo se na ulici duboko klanjao Italijanima, jer se plašio za svoju kesu. Pavlek se bojao da bi poznanstvo sa policijskim brigadirom moglo na njega baciti još jednu crnu senku.

Upitno je pogledao Jerka, koji je neko vreme gledao u zemlju, a zatim se glasno nasmeja.

— Zašto se smeješ?

— Nešto je nanjušio, ali smo mu umakli. Pa i da nas je uhvatio, šta bi našao? Ništa.

Stigli su u drugu, prašnjavu ulicu na kraju grada. Iza nje su se pružale samo bašte i njive sve do Soče. U niskoj, jednospratnoj kući, koja je bila stisnuta među susednima, živeo je Tonin, Pavlekov školski drug. Njemu su se uputili. U prizemlju je bila bravarska radionica; iznad vrata sa ulice visio je ogroman ključ. U njoj je Toninov otac, koji se zvao Faganel, sa pomoćnikom i šegrtom od jutra do mraka kovao gvožđe i strugao čelik, tako da su čoveka podilazili žmarci.

Tonin ih je već čekao u dvorištu posutom šljunkom i punom neke starudije. Nizak i zdepast, velikih usta i prćasta nosa, ličio je na meće kome su navukli pantalone. Crne oči, koje su virile ispod suviše duge crne kose, sijale su mu blago i umiljato.

Na drvenim stepenicama, koje vode na trem i u stan, sedela je Toninova sestra Žutka i plela. Klatila je desnom nogom, kao da želi time da privuče pažnju na sebe. Bila je suvonjava, duguljastog lica, crnih očiju i kose kao u njenog brata. Glavu je držala malo nakrivljenu u stranu i vragolasto gledala u đake. Oči su joj govorile: Ja znam mnogo štošta, ali, ne bojte se, ništa neću odati; ovde stojim na straži, i ako bi neko pošao za vama, počecu da zovem macu da vas upozorim...

Dečaci su kamenim stepenicama sišli u mračni podrum. Kroz prozorčić s rešetkama, ispred kojeg je rastao gust grm oleandera, dopiralo je vrlo malo svetlosti. Pored zidova ležalo je staro gvožđe i drveno korito za pranje. Samo ispod prozora nije bilo starudije. Tu je stajao rasklimatani sto i pored njega klupa koju je Tonin dovukao iz senice u bašti. Dva sandučića zamenjivala su stolice. Na stolu, pokrivenom novinskom hartijom, stajala je upola dogorela sveća. Na zidu je visila slovenačka zastavica.

Došljake su već čekali Filip i Nejče, Jerkovi školski drugovi. Sva trojica bili su u trećem razredu gimnazije, samo Pavlek i Tonin pohađali su treći razred realke. Filip je bio dugačak kao pritka i mršav kao motka, oči su mu oštro gledale iz koščatog lica. Nejče je bio onizak

kao i Jerko, ali ne tako sitan, bio je živahan, ali i plašljiv; stalno je rukom gladio svoju kestenjastu, raščupanu kosu.

Pavlek ih je video prvi put. Rukovao se s njima i zbunio se. Drugovi i sve oko njega bilo je mrko i ozbiljno i ostavilo je na njega dubok utisak. Nije znao šta da kaže, gde da dene ruke i u šta da pogleda.

Tonin upitno pogleda u Jerka, koji klimnu glavom, na to on pripali sveću. Slaba svetlost bacala je blede, drhtave senke po zidovima. Tonin izvuče iz džepa pantalona starinski revolver na bubanj i stavi ga na sto. Našao ga je među očevom starudijom, očistio ga i prisvojio. Iako revolver nije imao metaka, bio je strašan, pun pretnje. Pavleka obuze strah tako da ga prodoše žmarci.

Jerko se nakašlja, priđe bliže i zagleda se Pavleku u oči.

— Pavlek Goljo, — progovori svečanim, malo drhtavim glasom — znaš li kakav je cilj družine "Crna braća", u koju te sad primamo?

— Znam.

— Jesi li spreman da bez oklevanja i do kraja izvršiš sve zadatke koji ti budu postavljeni?

— Jesam.

— Znaš li šta te čeka ako pogaziš datu reč ili odaš i najmanju tajnu?

— Znam.

— Šta te čeka?

— Smrt!

Pri reči "smrt" Pavleku pade pogled na starinski revolver i udari mu vatra u glavu, srce mu se steže.

— Sad se zakuni! — reče Jerko. — Stavi desnu ruku na srce i gledaj u zastavu!

Pavlek stavi ruku na srce, koje mu je nemirno udaralo, i upre pogled u zastavicu.

— Ponavljaj za mnom! Ja, Pavlek Golja, zaklinjem se slovenačkom zastavom i svojom čašću...

— Ja, Pavlek Golja, zaklinjem se slovenačkom zastavom i svojom čašću — ponovi Pavlek gotovo tihim glasom; od svečanosti trenutka i reči sve mu je treperilo u grudima.

— ...da ću se verno i uporno boriti protiv fašista, koji kopaju grob našem narodu... da ću savesno i bez pogovora izvršavati sve zadatke... da nikad neću pogaziti datu reč niti što odati... a ako odam i najmanju tajnu, da odmah umrem...

Pavleka je sa svakom izgovorenom reči sve više peklo u očima. Malo je trebalo pa da mu suze poteknu niz obraze.

Svršilo se. Tonin ugasi sveću i gurnu revolver u džep. Jerko toplo steže ruku Pavleku.

— Sad si naš "Crni brat" — reče on.

Zatim se svi redom rukovaše sa njim. Posedaše na klupu i na sandučiće oko stola.

Napetost je popustila. Opet su sedeli jedan pored drugog kao drugovi. Ipak je Pavlek osećao da nije sve onako kao što je bilo ranije. Sa "Crnom braćom" bio je vezan na život i na smrt. Osećao se kao da je ušao u sasvim nov svet koji mu je dotle bio nepoznat.

— Gde su novi leci? — upita Jerka uprevši pogled u Filipa i Tonina.

— Ovde — Tonin zavuče ruku u sandučić pod sobom i baci na sto debeo svežanj listića.

Uzeo je svako svoj listić i tiho ga čitao.

Što tako dižete prah?
Slovenaca vas je strah!
Mi se dižemo! Kucnuo je čas!
Mi nećemo umreti!
Tlačen se bunom sveti!
Fašisti, smrt vreba vas!

Sem Jerka, niko nije znao da su četiri od ovih nekoliko stihova Aškerčeva. Jerko, koji je krišom i sam pisao pesme, izabrao ih je i dopunio, prilagodio ih potrebi. Kad bi pesnik to doznao, sigurno se ne bi prevrnuo u grobu. Tiho, odobravajući, nasmejao bi se sebi u bradu.

Strofa je bila odštampana dečjom štamparijom s jedne strane hartije, druga je bila prazna. Za štampu su se brinuli Filip i Tonin. Filip je štampariju, koju je dobio od tetke za rođendan, velikodušno poklonio svojoj družini.

"Crna braća" bila su zadovoljna. To nije bilo isto što i: "Dole Italija! Dole Musolini! Živela Jugoslavija!" To će drukčije zapaliti srca.

— Nema ih dovoljno — reče Jerko.

— Stotinu, nešto više — dodade Tonin. — Nemamo više novca za hartiju i mastilo.

Ćutke se pogledaše. Novac! Na toj prepenci često bi se sve zaustavilo. Svoju tajnu nisu smeli nikome da povere, niti da traže pomoć. A sami su bili siromašni kao crkveni miševi. I kad bi dali sve što im je ponekad kanulo u džep, opet bi bilo suviše malo.

Pavlekova ruka nehotice se maši džepa. Bio je od svih najimućniji. Otac je, doduše, bio škrt, iako je sedeo na parama, kao što su govorili susedi. A majka mu je bila široke ruke. Kad god bi došao kući — a to je bilo dosta često, ponekad svake nedelje — tutnula bi mu nešto para "da malo poboljša hranu"... Izvadio je sve što je imao i stavio na sto.

— Evo — reče on, a krv mu udari u obraze.

Drugovi se zabezeknuše. Ovakvu darežljivost nisu očekivali. S divljenjem i odobravanjem upreše oči u Pavleka.

— Pozajmljuješ? — upita Tonin da ne bi bilo nesporazuma.

— Ne. Dajem.

Tonin privuče sitninu preda se i prebroja je.

— Napravite još dve stotine letaka — reče Jerko! — Bolje više... A sad da podelimo posao!

— Tako je — reče Tonin i razdeli letke na tri dela. najveći deo gurnu pred Pavleka, jedan dade Jerku, a ostalo zadrža za Žutku. — Ti, Pavlek, izlepi ih večeras na izloge u glavnoj ulici. Nejče, ti ćeš ga pratiti! Pokaži mu kako se to radi. Pazite da vas ne ukebaju!

Pavlek uze letke i strpa ih u džep. Osećao je kako mu ruka lako dršće. Obuzimao ga je potajni strah.

— A šta će Filip? — upita Jerko.

— Filip će izvesiti zastavu — odgovori Tonin. — Veća je od ove — pokaza očima zastavicu na zidu. — Ja ću mu pomoći.

Dečaci veselo zagrajaše. Odakle mu zastava? To nisu saznali. Tonin se tajanstveno smeškao svojim širokim ustima. Gde ćemo je izvesiti? To je bilo pitanje. Na tvrđavu ili na neki platan u drvoredu. Sa tvrđave videla bi se daleko, ali niko ne bi razabrao njene boje. Morala bi da bude vrlo velika. Na platanu videće je svako, sve dok je ne skinu.

— Onda na platan — reče Tonin.

"Crna braća" ustadoše. Tonin skinu zastavicu i strpa je pod košulju, a sveću stavi u džep. Izlazili su tiho jedan po jedan. I svaki je uvukao glavu u ramena i pogurio se da bude neprimetniji kad se pojavi u dvorištu.

Tamo je stojao Toninov otac, gladio čupave brkove i streljao pogledom đake. Nije rekao ni reči. Čak ni Toninu, koji pokunjen umaće u trem.

3.

"Crna braća", koja su se po spoljašnosti i karakterima razlikovala kao kamenje u rečnom koritu, ali ih je vezala ljubav prema narodu i jeziku, razidoše se svaki na svoju stranu. Jerko pođe kući sam-samcat. Razmišljao je gde bi našao tekst za novi plakat.

Ako je možda za neke od njegovih drugova "zavera" bila samo uzbudljiva igra, za njega to nije bila. Otkako je malo poodrastao, za igru gotovo nije ni znao. Unosio se svim srcem u sve čega god bi se prihvatio. Misleći na svoje roditelje, koji su ga s mukom izdržavali u gradu, nije zanemarivao učenje. Sem toga, neobično ga je privlačilo čitanje. Knjige je gutao kao alvu... Ali za vreme učenja i čitanja misli bi mu se često gubile u snovima kako će jednog dana "Crna braća" sa slovenačkom zastavom pevajući koračati ulicama Gorice...

— Imaš pismo — reče mu gospođa Nina, otvarajući mu vrata.

Gospođa Nina, njegova gazdarica, bila je postarija žena, udovica nižeg činovnika, s malom penzijom. Da bi lakše izlazila nakraj, držala je na stanu dva đaka. Njena frizura bila je isto tako staromodna kao i njena haljina i nameštaj. Sive oči su joj mirno, dobroćudno sijale sa širokog, bledog lica. Živela je sasvim sama i bila je plašljiva tako da se čak i preko dana zaključavala u stanu.

Kad ugleda pismo, Jerku udari plamen u lice. Poznao je rukopis. Bio je očev. Otac mu je bio učitelj na selu. Pre dve godine, kad su slovenačke škole poitalijanjene, premestili su ga daleko u unutrašnjost Italije. Tamo je životario i čekao penziju pa da se vrati porodici, koja je ostala u svojoj kućici u jednom briškom selu.

Jerko letimice pročita stranice ispisane sitnim, zbijenim, lepim rukopisom... Nije bilo nikakvog žaljenja na usamljeni život u tuđini, među tuđim ljudima. Ali iz svake reči izbijala je živa čežnja za domovinom, za vedrim, sunčanim nebom nad rodnim bregovima i planinama, za cvetnim i zarudelim obroncima, za slovenačkom pesmom i reči. Savetovao je Jerka da uči, da ne razočara majku. Majku, pisao je, a ne njega. A još upornije, u svakom pismu, podsećao

ga je na reči koje mu je uputio pre svoga odlaska. Te reči mu nije nikad navodio, jer nisu bile za javnost. Jerko ih se dobro sećao. Preporučivale su mu vernost i ljubav prema slovenačkom narodu i jeziku...

Jerko se zamisli. Kad bi otac znao kako on izvršava ono što mu je preporučio. Možda bi ga izgrdio. Rekao bi mu da je to ludost i detinjarija. To bi ga uvredilo i razočaralo. Ali verovatno bi mu čutke položio ruku na glavu i oči bi mu zasijale... I kad bi ovoga trenutka stao pred njega, ipak se ne bi usudio da mu prizna da je duša tajne družine đaka o kojima govori čitav grad i pola pokrajine.

"Crna braća" su se dobrovoljno i bez pogovora prepuštala da ih on vodi. U stvari, vođstvo je delio sa Toninom. Kad je bilo u pitanju "šta" da se uradi, sve oči bile su uprte u njega. A kad je bilo u pitanju "ko" da uradi, "kada" i "kako", najpre bi pogledali u Tonina. On je bio snalažljiv kao Ciganin. Rekao bi šta misli, a zatim bi se oči opet okrenule Jerku. Ali retko se dešavalo da se Toninov predlog ne usvoji. Pa ipak bi se "Crna braća" lakše snašla bez Tonina nego bez Jerka. Bez njega ne bi bilo družine "zaverenika"; ona se rodila u njegovoj glavi.

Bio je osetljiva srca i duboko bi ga zbolela svaka nepravda. Kobaridskih događaja^[1] sećao se s većim bolom nego smrti svoga starijeg brata. Tada mu je bilo jedva šest godina, samo je upola razumevao ono što su kod kuće govorili o tome, ali osećao je bol kao da mu se nož zario u srce. Kad je već pošao u školu, iznenada je jednoga dana došao učitelj stranac i govorio jezikom koji nije razumevao. A kako je bio željan znanja i voleo da uči, bilo mu je kao da mu je mrak pao na dušu. U gradu u koji su ga poslali bilo je još teže nego na selu. Morao se kriti kad je sa drugovima govorio slovenački. Sve mu se činilo strahovito tuđe i mrsko. Mnoge uvrede orosile su mu oči suzama i kao žeravica utisnule mu se u dušu.

Ali najjače mu se utisnulo spaljivanje zgrade u kojoj je bilo slovenačko pozorište.^[2] Toga se još tako dobro sećao kao da se sad desilo. Bila je nedelja, sunčan dan, pred pozorištem se okupilo mnoštvo ljudi koji su zapanjeno gledali. Iz dvorišta dizao se visok stub crnog dima. Gorele su kulise i garderoba. Kroz prozore su uz viku i dreku letele knjige, spisi, police, stolice, stolovi i ormari. Na ulici je gorela lomača oko koje su skakali mladići u crnim košuljama i urlali kao đavoli. Smrdljivi dim kuljao je pod platane i kestenove.

Jerko, kome je tada bilo jedanaest godina, stojao je, gledao, bledeo i hvatao dah kao da ga davi nevidljiva ruka. U duši mu je besnela oluja. Sve slične nepravde koje je ma kada doživeo ili o kojima je slušao oživele su u njemu sto puta jače. Zaplakao bi na sav glas, zajaukao bi, pesnicama bi udarao po toj gomili što urla, tukao bi je, gruvao i muvao... Ali to što se dešavalo ne bi mogao da spreči. Bio je sam, strašno sam. Grčevito mu je zadrhtala donja vilica, suze su mu potekle niz obraze.

Pobegao je. Ne od straha, nego zato što to više nije mogao da gleda. Srce mu ne bi moglo podneti. Što dalje — da mu tuga ne raznese grudi! Dotrčao je kući, zario lice u postelju i na sav glas zaplakao. Gospođa Nina položila mu je ruku na glavu i brižno ga upitala šta se desilo. Je li ga kogod grdio? Ili ga je neko tukao? Ili nešto slično. Jecajući, isprekidanim rečima opisao joj je šta se desilo napolju. Ali ono što je osećao nije umeo da joj kaže... Gospođa Nina je neko vreme čutala, kao da su i nju savladali tuga i užas. Onda ga je tešila. A Jerko je osećao kako mu njene vrele suze kaplju na obraze...

Bio je još dete, ali taj događaj urezao mu je oštru boru u lice. I kao svako dete, kad doživi veliku nepravdu, i on je poželeo da ima snagu Petra Klepeca, da čupa drveće iz korena i da

udari na neprijatelja. Ali to su bile samo puste želje. Snovi! Bio je svestan toga da je nejak i da ništa ne može učiniti. Sve dotle dok mu do ruku nije došla knjiga s privlačnim naslovom "Crna braća". Svaku novu knjigu brzo bi pročitao. Ovu je gutao dvaput brže. Kad je završio, počeo je iznova... Pisac je sa svom toplinom svoje duše opisivao borbe karbonara "ugljara" protiv Austrijanaca, koji su tlačili Italiju. Tajno udruženje ustanika koje se zvalo "Crna braća" kovalo je zavere, rasturalo letke, isticalo zastave i bacalo bombe... Najzad je ustao ceo narod i isterao tuđina iz zemlje... Jerko je u mašti gledao junake ove uzbudljive knjige sve obasjane bleštavom svetlošću. To su bili ljudi!

Knjigu je posle njega pročitao i Filip. Već odavno ju je vratio biblioteci, ali je njen sadržaj neprestano zaokupljao njegovu misao. Iz nje je izbijalo bezbroj muka koje su tištale i njegovu dušu. Knjiga mu je izgledala kao ogledalo u kome vidi svoj život i život svojih rođaka. Ali ipak nije bilo sve tako. Gde su svetli junaci, ustanici, da ih pozdravi njegova misao? Nije ih bilo...

Jednom, kad je posetio Filipa, policija je baš uhapsila i proterala nekog radnika. Žena i troje dece obisnuli su mu se o vrat, vukli ga za ruke i vrištali plačući... Đacima koji su izdaleka gledali ovaj prizor stezalo se srce od tuge. Radnik nije bio ni lopov ni razbojnik; govorilo se da su kod njega našli neke hartije. Drugovi su se pogledali dugim pogledom, suze su im navrle na oči. "Trebalo bi onako... kao u onoj knjizi, sećaš li se?" rekao je Filip i stegnuo Jerkovu ruku.

To je Jerku već dugo bilo u mislima i u srcu, ali se nije usuđivao da kaže. Filipove reči bile su klica tajne družine "Crna braća". U početku su bila samo dvojica, zakleli su se jedan drugom. Pridružio im se Tonin, koga su morali obuzdavati da sve ne pokvari svojom nestrpljivošću. Onda Nejče, koga je svaka novost privlačila kao vesela igra... Nisu detinjasto uobražavali da će sami isterati fašiste. Hteli su da budu samo iskra iz koje će buknuti požar. Baš kao u knjizi "Crna braća"...

Jerko otvori kovčeg i stavi očevo pismo u šarenu kutiju. Ispod rublja izvuče Gregorčičeve "Pesme", poklon od majke. Okretao je list po list i tražio plamene reči.

[1] Godine 1922. fašisti iz Čedadada i Vidma poslali su kaznenu ekspediciju u Kobarid, posekli lipe na trgu, srušili spomenik kompozitora Hrabroslava Volariča i terorizovali stanovništvo. Zašto? Zato što je grom oštetiio italijanski spomenik na obližnjem brdu, Krnu, a oni su bacili krivicu na domoroce da su to učinili.

[2] Godine 1927. fašisti su demolirali "Trgovački dom" u Gorici, gde su se davale pozorišne predstave na slovenačkom, izbacili kulise, garderobu i sav nameštaj u dvorište i na ulicu, pa ih zapalili.

4.

Pavlek po prirodi nije bio neka kukavica, ali mu one večeri nije bilo lako pri duši. Rasturati letke u bioskopima, u potpunom mraku, ili po pustim ulicama — sitnica! To bi umelo svako dete. Ali lepiti ih po izlozima u glavnoj ulici, smelo i neopaženo uprkos mnoštvu ljudi — neka samo neko pokuša! Uhvate te na delu, ščepaju te kao pseto, odvuku te u policiju i dobro te izudaraju. I to bi bilo samo za početak. Glavno bi tek došlo. Pavlek je već čuo mnogo strašnih stvari o tome kako zločincu koji neće da govori razvežu jezik. A ako ti razvežu, čeka te osveta "Crne braće". Toninov revolver bio mu je stalno pred očima.

Ali pravio se hrabar. Ni za šta na svetu ne bi se pred Nejčetom odao da mu se pomalo tresu pantalone.

— Pogledaj; to se radi ovako — reče mu Nejče kad su stigli u tesnu, pustu ulicu.

Uze listić, ovlaži ga jezikom i — cmok! — u času ga dlanom prilepi na izlog jedne piljarnice. Pri tom ni za trenutak nije zastao, niti se osvrnuo ulevo ili udesno.

— Pokušaj!

Nejče se držao samouvereno, hvalisavo, kao da je to za njega sitnica. Uistini bio je veliki zec, njemu su se prvi put noge tresle više nego sad Pavleku. Da nije onda osećao da mu je Tonin za leđima, pobegao bi. Sad je taj teški ispit već prošao i želeo je da se pokaže pred Pavlekom. Pravio se da mu to nije ništa; kao da kod kuće piše školski zadatak ili krcka orahe.

Pavlek izvuče iz džepa letak, brzo ga ovlaži jezikom, i u tren oka letak se nađe na izlogu jedne berbernice.

— Dobro — šaptao je Nejče, koji je išao tri koraka iza njega da ga na vreme upozori na neku opasnost. — Odlično! Još jedan! Tako... Ne mari što se iskrivio...

Stigli su u glavnu ulicu, koja je bila puna sveta. Svetiljke još nisu gorele, jer se još videlo. Prozori na gornjim spratovima bleštali su u rumeni zalazećeg sunca.

Tu su se nizali izlog do izloga, mnoštvo velikih stakala. Ko je bio brz i spretan mogao je na svaki da prilepi po jedan letak. I Pavlek je od žive želje hitao da što pre isprazni svoj džep. Noge mu se više nisu tresle, ali je bio napet kao struna. Nije se osvrtao, ali je osećao da Nejče ide za njim i upire mu oči u leđa.

Pa i da nema Nejčeta, ne bi ni pomislio da beži. Uvek mu je bio najteži prvi korak. U početku mu se činilo da svi motre na njega šta radi. Čak je imao osećanje da svi znaju šta je na lecima. Očekivao je da će svakog časa povikati: "Držite ga!" Ali to se nijedanput nije desilo. To ga je ohrabrilо. Cmok! Cmok! I više nije bio onako napet. Sve mu se činilo kao vesela igra.

U stvari nije na sebe skretao pažnju više od ma koga na ulici. Kao da ljušti kikiriki, gricka jezgro, a ljuške baca na zemlju. Kad bi neki prolaznik opazio listiće, mislio je da je to nekakva reklama. Možda neko nudi novu mast za obuću ili pastu za zube. Malo ko bi zastao, odlepio letak i pokušao da ga pročita. Ako ne bi razumeo, mrzovoljno bi ga zgužvao i bacio pod noge. Ko bi ga razumeo, oprezno bi se osvrnuo i gurnuo ga u džep. Kod kuće će ga još jednom pročitati, ili će ga nekom pokazati. Ali nikome nije ni na um palo da ga je zalepilo đače ovako nevina lica.

Pavlek ugleda pred sobom mršavog časovničara koji je stajao na pragu svoje radnje. Rukom je gladio glatko izbrijanu bradu i posmatrao prolaznike. Cmok! Pavlek mu prilepi letak na izlog. Tada ga prostreli časovničarov začuđen pogled. Cmok! Letak se stvori i na drugom izlogu.

— Hej, ti, magarče! — Pavlek začu glas iza sebe. — Pokazaću ja tebi za to prljanje stakla!

Đače se nije osvrnulo. Pouzdao se u Nejčeta, koji je išao za njim. Ipak ga tabani zasvrbeše i on ubrza korak.

Nejče se načas zaustavi. Šta će sad biti? Rasrđeni časovničar nekoliko trenutaka buljio je za Pavlekom. Izgledalo je da će toga časa potrčati za njim i ščepati ga za kaputić. Zadovoljio se time što odlepi letak sa izloga i pažljivo ga pročita. Zlobno i ogorčeno sevnuše mu oči. Pogleda za Pavlekom, ali on se dotle već izgubio među svetom. Zatim poče da se osvrće, kao da nekog traži po ulici. Namignu stražaru, koji je leno dolazio s druge strane.

Nejče se dade u trk, stiže Pavleka i uz put ga munu u rebra.

— Beži!

Pavlek ne stiže da prilepi letak koji tek što je ovlažio. Spusti ga na zemlju i potrča za Nejčetom. Činilo mu se da pola ulice trči za njim i da se stotinu ruku pruža da ga ščepaju.

Ovo trčanje po ulicama nije bilo ništa neobično. Derani iz predgrađa često su pred veče dolazili u centar, buljili u izloge i izvodili svakojake ludorije. Ali Pavlek i Nejče nisu bili derani, oni su bili đaci. Ako ih opazi neki profesor, biće zlo, a možda i nesreće...

Nejče odjednom skrenu u sporednu, pustu ulicu. U trku se baci na niski zid sa gvozenom ogradom. Ostao je da sedi tako mirno i napravio tako nevin izraz kao da već celo popodne čuči na istom mestu. Ne prođe ni trenutak a Pavlek je već sedeo pored njega.

Obojica su bili umorni, zajapurena lica, jedva su disali, nisu mogli ni da govore. Gledali su prema glavnoj ulici. Pod platanima ljudi mirno su prolazili. Niko ih nije sledio.

Pogledaše se i toplo se osmehnuše jedan drugom.

— Šta je bilo? — upita Pavlek kad povrati dah.

— Ah, onaj časovničar! — odmahnu Nejče rukom kao da o tome ne vredi ni govoriti. — Ono letaka što ti je ostalo izlepićemo na ovom kraju ulice. Onda ćemo u poslastičarnicu. Na torte.

— Nemam para — reče Pavlek.

— Ja plaćam — udari se Nejče hvalisavo po džepu. — I malinu ćemo da popijemo. Ta žedan si, je l' da?

— Jesam — potvrdi Pavlek,

5.

Brigadir Papagalo bio je te večeri kao zapeta puška što pretilo da će svaki čas opaliti. Osećajući jasno da se oko njega dešava nešto što je zabranjeno, njuškao je ulicama. Očima je sebao čas ovamo, čas onamo, svakog dečaka je streljao pogledom, ali nije video ništa sumnjivo. Svi dečaci su mirno, pristojno prolazili pored radnji, u očima im se ogledala samo nevinost.

Prešao je preko ulice, bacio pogled na prvi izlog i sav se stresao. Da je ugledao lava, ne bi se tako zaprepastio. "Eto, opet!" I vreo znoj izbi mu po čelu.

Skide letak sa stakla i prelete ga očima. Ništa nije razumeo. Gurnu ga u džep i stade da se okreće na sve strane kao čigra. Gde je, ne bilo ga? Kud se deo? Uz ulicu ili niz ulicu?

Ugleda gradskog stražara koji je živo razgovarao sa časovničarom. Obojica su mahali rukama. Priđe im bliže, a oni mu gurnuše pod nos još jedan letak, kao da mu se rugaju.

— Znam, već znam — progunđa. — Video sam. Ali ko ga je zalepio? To me interesuje.

— Neki deran — reče časovničar.

— Jeste li ga videli?

— Kako da nisam. Na moje oči opoganio mi je izlog, bezobraznik jedan!

— Videli ste ga i niste ga uhvatili? — zaprepasti se Papagalo.

Časovničar se zbunjeno počea po bradi.

— Eh, uhvatio — zamuca. — Uhvatio...

— Eh, eh! — rugao se razbesneli brigadir. — Znate li bar kud je otišao? I kakav je?

— Otišao je ovuda — pokaza časovničar niz ulicu. — Kakav je? To zaista ne bih znao da vam kažem. Ti balavci liče jedan na drugog kao jaje jajetu...

Papagalo odsečno mahnu rukom i časovničar učuta. Nije hteo ni časa da gubi. Onaj što ga vuče za nos i već nekoliko meseci remeti njegov mirni san bio mu je tako reći već u šakama. Neće biti teško pronaći ga, ostavlja jasan trag za sobom.

Pođe brzo ulicom zagledajući u svaki izlog. Ovde listić; ovde, ovde, ovde... He, he! Srce mu se samo od sebe smejalalo... Odjednom zastade. Trag se iznenada prekinuo. Je li ta vucibatina već završila svoj posao? Sad sigurno ide ulicom, s rukama u džepovima tiho zvižduće i podsmeva mu se. Ili je nanjušio opasnost i prosto propao u zemlju.

Nanovo mu znoj obli čelo. Osećao se kao lovački pas kad izgubi trag zecu. Nije znao kud da krene, desno ili levo...

Uto se već smrklo. Na ulicama su se palile svetiljke. Osvetlile su se i radnje, kavane, bifei i poslastičarnice. A u jednoj poslastičarnici do prozora sedela su dva dečaka. Častili su se tortama, pred njima su stajale dve čaše maline.

Kad Papagalo prođe tuda, pogled mu privukoše njih dvojica. Oči mu se zaustaviše prvo na Pavleku. Zar nije to onaj dečko što mu se učinio vrlo poznat i što je pre tri-četiri sata iščezao bez traga? I njegov drug... ne, onaj njegov drug imao je naočari, a ovaj ih nema. Ili se možda vara? Obuze ga takva sumnja, da mu noga prosto sama od sebe kroči preko praga.

Priđe tezgi i naruči čašu vermuta. Nasloni se na lakat, stojeći prekrsti noge i stade da posmatra dečake.

Pavlekove oči sretoše se sa brigadirovim pogledom. U prvi mah se zbuni, ali se brzo pribra. Lako se pokloni u znak pozdrava...

Papagalo podiže šešir.

Znači nije se prevario da je toga đaka negde već video. Još ranije, ne samo ovog popodneva. Pa i on njega poznaje. Ljutio se što ga tako izdaje pamćenje. Odjednom mu sinu. Aha! Sin trgovca iz Pologa, koji sa njim i opštinskim delovođom ide u lov... Sumnja koja ga je obuzela malo popusti, ali dečaka nije puštao iz oka.

Uze čašu i priđe bliže.

— Ti si Golja, je l' da? — upita ljubazno. — Pavlek, zar ne? Eto, nisam te odmah poznao. Suviše retko se viđamo... Dozvolite da sednem kod vas. Samo za trenutak. Jedite vi! Nemojte da se uznemiravate. I on je đak, a? — upita pogledavši u Nejčeta.

Nejčetu su lako drhtale ruke. Pavlek mu je ranije šapnuo koga je pozdravio. Bio je uveren da ih prate i srce mu je sišlo u pete, ponestalo mu je daha i reči.

— Jeste — odgovori Pavlek umesto njega.

— Znači obojica ste đaci? — reče Papagalo i zaškilji očima. — Nismo li se danas već jednom sreli?

— Ne, gospodine.

— Pavlek se već pripremio na to pitanje. Bio je prisebna duha i brzo se snalazio u svakoj prilici. Da nije tako preplanuo od sunca, brigadir bi lako opazio kako je pocrveneo kao rak.

— Ne? — čudio se brigadir. — Kod jednog izloga? Tamo gde se prodaju puške...

— Ne.

— Onda sam se prevario — reče brigadir polako, a oči su mu i dalje nepoverljivo sjale. Malo u šetnju, zar ne? Malo da se zasladite, a onda opet za knjigu, je li?

— Da.

Dečaci sagnuše glave više nego što se pristoji i počеше da jedu.

— Tako, tako — raspričao se debeljko. — Za knjigu. Tako i treba. Omladina treba marljivo da uči. Ko u mladosti uči, u starosti na mekom sedi. E, ali kad bi svi učili! Ponekima su druge bube u glavi. Skitaju se po baštama i po poljima i krađu voće. Ali to nije najgore. Upuštaju se i u gore stvari. Neki, na primer, rasturaju ovakve listiće — reče, izvuče iz džepa letak i ovlaš ga pokaza. — Ovo ste svakako već videli?

— Ne, gospodine, — reče Pavlek.

Dečaci osetiše kako im udari krv u glavu. Celim telom prođoše im žmarci. Nisu gledali u brigadira, ali su osećali kako strelja pogledom čas jednog čas drugog.

Nejče se zagrcnu i zakašlja se. Pogled koji je letimično bacio na Pavleka bio je pun straha. Pavlek se već uplašio da ne učini kakvu glupost. Pruži nogu i munu ga ispod stola.

— Ovo niste videli? — čudio se Papagalo, — Nikada? I ništa slično? Zaista?

— Ne.

Pavlek upre oči u brigadira i izdrža njegov pogled.

— E, pa verujem vam. Bolje je da s ovim nemate nikakva posla. Ovo miriše na buvaru! To rade đaci kao što ste vas dvojica... vaši školski drugovi... znamo mi to. Ali ćemo ih pohvatati. Već smo im za petama. Na tragu smo im. Pohvataćemo ih kao miševе. A onda ćemo ih naučiti pameti... Neka sami sebi zahvale...

Pavlek i Nejče pojeli su kolače i sitnim gutljajima pili malinu. Osećali su se kao muva u paukovoј mreži. Papagalo je i dalje govorio, a njih dvojica nisu znali šta da kažu. Procedili bi samo kratko "da" ili "ne". Imali su samo jednu žarku želju — da se što pre nađu negde daleko na ulici.

— Ako opazite nešto sumnjivo, ne bi bilo u redu da to ne prijavite — spusti glas brigadir — Ne bi bilo u redu. To je zločin prema otadžbini. Težak zločin! Potkazivati za svaku sitnicu, nije lepo; to i ja kažem. Ali ovo ne bi bilo potkazivanje... Ovo je sramota za školu...

Htede još nešto da kaže, ali učuta. U Nejčeta nije imao mnogo poverenja, izgledao mu je podmukao. I Pavlek mu je bio sumnjiv, ali je ipak prema njemu osećao neku simpatiju. Već i

zbog poznanstva sa njegovim ocem. To ga je navodilo na poverenje... Da bi pohvatao "zločince", razapeo je svoje mreže po svim školama. Ali to su bili dečaci u koje njihovi drugovi nisu imali poverenja. Trebalo bi da u svoje mreže uhvati nekog đaka Slovenca.

— Ostavite! — reče kad Nejče na Pavlekov mig poče da vadi novac iz džepa. — Danas ste moji gosti. A kud vam se toliko žuri? — Da još malo porazgovaramo. Ja volim mlade prijatelje... E, pa neću da vas zadržavam. Kad ideš kući? — upita Pavleka.

— U subotu.

— Pozdravi oca! Ne zaboravi! Reci mu da ću doći u nedelju u lov. Ulovićemo kakvog zeca. I nas dvojica — nagnu mu se sasvim do uva — imali bismo nešto da porazgovaramo...

Namignu im i mahnu rukom kad su izlazili na vrata.

Potom sede, zamišljeno se zagleda preda se i stade da dobuje prstima po stolu. Sumnja koju je malopre odagnao nanovo ga obuze. Da li su nevini ili umeju tako da se pretvaraju?

6.

"Crna braća" nisu se više sastajala u podrumu kod Tonina. Faganel nije verovao da dečaci uče u tom mraku, kao što je htela da ga ubedi Žutka. Ali nije im dosađivao, niti je raspitivao o njihovoj tajni... Zaključao je vrata i ključ obesio u radionici.

Posle su imali sastanke u jednoj velikoj zemunici iz doba prvog svetskog rata koju su otkrili pored Soče. Isto kao u tome rovu mogli su da održavaju svoje sastanke sakriveni u gusto grmlje. Ali to ne bi dolikovalo "zaverenicima". Nisu se oni igrali ni Indijanaca ni razbojnika. Moglo bi se desiti da ih neko sakriven u zelenilu prisluškuje. Ali u ovoj mračnoj, vlažnoj rupi nisu mogli da štampaju letke. Jerko i Pavlek preneli su "štampariju" u svoju sobicu.

Zatvorili su kapke jedinog prozora, koji je gledao u dvorište susednih kuća, i upalili svetlost. I vrata su zaključali. Gazdarice se, doduše, nisu plašili. Ona nije nikad ulazila kod njih kad "uče".

Tonin je pincetom uhvatio slova i slagao ih u ravne redove. Jerko bi na jastuče kanuo gusto mastilo i ravnomerno ga razmazivao i utirao.

Pavlek je savijao tabake hartije i oštrim nožićem sekao ih na male listiće. Odštampani su nov tekst:

*Neće više fašista da gazi nas,
ni da nas tlači krvavo;
vladaće ovde našeg naroda glas,
naš jezik, naše pravo!*

Ovog puta stihovi su bili Gregorčičevi. Umesto reči "tuđin" Jerko je stavio reč "fašista". To je bio jači izraz.

Tonin je pločicu sa tekстом pritiskivao čas na jastuče, čas na listiće. Pavlek mu je pomagao. Skupljao je odštampane letke i slagao ih na gomilu. Tap-tup! — čas na jastuče čas na hartiju. Brzo je išlo. I gotovo tako tiho kao da nikog nema u sobi.

Jerko je crtao veće letke na čitavom tabaku hartije. Plameni poziv primorskim Slovencima da se dignu i oslobode tuđeg jarma. To su "Crna braća" odlučila na prvom sastanku u zemunici.

Veliki deo malih listića se izgubio, niko ih nije ni uzimao ni gledao. Veći leci, ukrašeni slovenačkom zastavom, koje će nalepiti u predgrađu i okolnim selima, privući će svačiji pogled.

Mladi zaverenici rado su se sećali zastavice koju su izvesili na najviši platan u glavnoj aleji. O njoj je govorio ceo grad. Ljudi su čitavog jutra upirali pogled u nju. Onda su dotrčali vatrogasci s velikim lestvama i skinuli je. Posle su dva policajca svake noći čuvali stražu u aleji.

Pri pomisli na to Jerko se smeškao i čas crvenom, čas plavom olovkom crtao slovenačku zastavu. U isti mah nametala mu se još jedna misao koja mu već odavno nije dala mira.

— Trebalo bi da imamo bombe — reče kao da govori sam sa sobom.

Pavlek i Tonin ga pogledaše.

Bombe! Njihove misli nisu nikad bile tako smele. Pavleku je i Toninov starinski revolver bez metaka, na kojem mu je silno zavideo, izgledao strahovito oružje. A Jerko je maštao o italijanskim zaverenicima o kojima je čitao tako divne stvari. Oni su kao od šale bacali bombe, a Austrijanci su leteli u vazduh.

— Gde ćeš naći bombe! — reče Tonin.

— Nigde. To i jeste pitanje. Da imamo bar dinamita!

— Kakav dinamit! Ni metke za revolver ne mogu nigde da pronađem.

— Sa tom krtijom nećeš ništa učiniti — dodade Jerko prezrivo.

Tap-tup! — čas na jastuče, čas na hartiju. Tonin je "štampao" i ćutao. Bilo mu je malo krivo što Jerko potcenjuje njegovo oružje.

— Pucao bih kad bi hteli da nas uhvate — najzad progovori. — Oni bi se uplašili, a mi bismo pobjegli.

Pavlek se bio zadubio u misao koja mu je već nekoliko dana bila u pameti.

— Naš sluga ima isti takav revolver — reče. — Verovatno ima i metaka.

Toninove ruke zastadoše, bio je sav u vatri.

— Donesi mi ih!

Pavlek se nađe u neprilici. Bilo mu je teško da obeća zeca koji je još u šumi. A još teže mu je bilo da odbije. Već i zbog samog sebe, jer je s tim imao neke planove.

— Neće mi ih dati — reče.

— A ti mu ih digni!

Pavlek je u sebi pretresao sve mogućnosti kako bi se to moglo učiniti. Johan, njihov sluga, sakrivao je revolver; pokazao mu ga je jednom kad je bio pri piću. Ko zna gde ga čuva? Ali i kad bi znao, krađa mu je bila odvratna. Možda bi isto postigao i kad bi ga lepo zamolio. Ta bili su prijatelji.

— Doneću ti ih — reče on. — Mislim da ću moći — dodade malo u nedoumici.

— Kad ideš kući?

— Sutra. Vratću se u ponedeljak.

Jerko podiže glavu.

— Videćeš se sa Burencetom — reče on.

Burence je bio Papagalo. Tako su ga zvali između sebe. Pavlek se rado hvalio kako se izvukao iz njegovih kandži. Smejao se Nejčetu, koji je bio gotovo umro od straha. U stvari, obojica su drhtali i kad su bili već daleko na ulici. Bio je ponosan na svoj doživljaj. Ali se ljutio što ga drugovi zadirkuju da mu je stric u policiji. Reči koje mu je Papagalo došapnuo, a od drugova ih nije prikrio, zujale su mu u glavi kao dosadne muve.

— Šta li to hoće od mene? — upita.

— Ne možeš da pogodiš? — reče Jerko. Hteo bi da od tebe napravi njuškalo.

— Šta?

— Njuškalo — ponovi Jerko mrdajući nozdrvama kao miš kad se pojavi iz rupe. — Nos mu je suviše kratak da nas nanjuši, pa bi voleo da ga produži za onoliko koliko si ti dugačak.

Pavlek u mislima vide sebe kao produženje brigadirovog nosa i nasmeja se na sav glas.

7.

U ponedeljak Pavlek u poslednjem trenutku potrča u školu i sav zadihan sede u klupu pored Tonina. Profesor je ušao odmah za njim. Obesio je zemljopisnu kartu i počeo da ispituje zemljopis.

— Jesi li doneo? — tiho upita Tonin.

— Jesam.

— Pokaži mi!

Pavlek zavuče ruku duboko u džep, izvadi metak i gurnu ga Toninu u ruku.

Tonin ga pažljivo razgleda pod klupom. Njegovo široko lice razvuče se još više u smeh. Izvuče iz džepa revolver, koji je uvek nosio uza se, iako mu je mnogo smetao i stalno je bio u

opasnosti da ga kogod nanjuši. Okrenu se prema Pavleku da ga sakrije od drugova i gurnu metak u bubanj. S lakoćom je skliznuo. Dečak od zadovoljstva pucnu jezikom.

— Da ti ne okine — šapnu Pavlek, gledajući ispod oka u njegove ruke.

— Baš si šašav!

— Daj ga meni!

Pavlek i nehotice izusti ono što mu je već dugo bilo u pameti i na srcu, ali se bojao da izgovori.

— Šta — upita Tonin, kao da nije dobro čuo ili kao da ne veruje svojim rođenim ušima. — Šta da ti dam?

— Pištolj.

Tonin pogleda u Pavleka tako začuđeno kao da je ovaj od njega tražio jedno oko. Nije hteo odmah ni da mu odgovori. Isprazni bubanj i opet stavi revolver u džep.

— Šta će ti? — upita ga Pavlek. — Ionako nemaš metaka.

Tonina to neprijatno žacnu. Zar Pavlek nije obećao da će mu doneti metke. A sad, kad ih već ima, predomislio se. Čak i revolver traži od njega. To nije bilo samo ucenjivanje, činilo mu se da je to izdajstvo.

— Istina je da ih nemam — reče savlađujući se. — Ali ti si mi ih doneo.

Sad je ćutao Pavlek. Gledao je u đaka koji je drhtao pred profesorom i ozlojeđen u sebi gundao. Šta misli Tonin, da je to tako prosta stvar, kao da su meci pregršt oraha! Uzmeš ih i niko ti ništa ne kaže. On je morao metke da izmoli i da za njih da veliki srebrnjak. Pa i onda ih ne bi dobio da Johan nije bio bez prebijene pare i da ga strast za pićem nije tako strašno vukla u krčmu. Sad je imao metke, ali to je vredelo koliko i prazan revolver. Malo ga je pekla savest pred Toninom, ali želja za oružjem bila je jača.

— Bar mi ga pozajmi — prošapta.

— Gle, molim te.

— Samo za danas po podne.

— A šta ćeš s njim?

— Učiću se da gađam.

Tonin se zamisli.

— Poći ću s tobom. Zajedno ćemo gađati...

— Ne možeš. Doneo sam ti letke. Ti i Filip treba da idete u okolinu.

— A ti?

— Po gradu. Sa Nejčetom. Ali tek uveče.

Opet su začutili. Tonin je bio razoružan. Zadatak koji mu je dala družina "Crna braća" nije smeo da odlaže. A voleo bi da Pavlek zaboravi na pištolj. Pokušao je da razgovor navede na nešto drugo.

— Da vidim letke! — reče on.

Pavlek stavi na kolena geografski atlas i otvori ga.

Među stranicama bio je čitav svežanj letaka. "Slovenci, šta čekate? Da našu lepu zemlju prekriju samo grobovi na kojima će se širiti tuđin..." Bile su to reči od kojih su čoveka podilazili žmarci. Tekst je na gornjoj levoj ivici obavijala lako zalepršana slovenačka zastava.

— Jerko je sila — reče Tonin. — Daj!

— Posle časa — prošapta Pavlek i brzo zatvori atlas, jer baš tada prođe pored njih đak iz poslednje klupe koga je profesor prozvao da iziđe na zemljopisnu kartu.

Njih dvojica su opet gledali u profesora. Pred njim je stajao Anibale, suvonjav dečko s crnim uvojcima i kao biber sitnim duboko usađenim očima. Pogled mu je lutao, gledao je čas u profesora, čas po razredu, a najmanje na kartu. Jedva mu je pošlo za rukom da otkrije Amazon i stalno je zabadao štapić u njega kao da se boji da će mu pobeći.

— Amazon je reka... reka... — mucao je, a hladan znoj izbijao mu je po čelu.

— Pa znamo već da je Amazon reka — reče profesor. — Šta dalje?

— Amazon je reka... koja teče... koja teče...

— Svaka reka teče. A kuda teče? Gde izvire? Gde se uliva?

— Amazon je reka koja teče preko... koja se uliva...

— Pozajmi mi pištolj — pokuša opet Pavlek. — Daću ti polovinu metaka.

Tonin se borio u sebi. On je Pavleku zavideo na mecima kao što je Pavlek zavideo njemu na revolveru. Revolver bez metaka vredi koliko i polomljena brava. A meci bez revolvera — koliko i zrna pasulja. Ako ne popusti, ni on ni Pavlek neće imati ništa od toga... Pobedio je razum, iako se srce protivilo.

— Ali da mi ga zaista vratiš. Do večeras.

— Hoću, časna reč!

Tonin gurnu revolver u Pavlekov džep, a Pavlek spusti polovinu metaka u Toninovu šaku.

8.

"Crna braća" nisu naslućivala nesreću koja se u tom trenutku već bila nadnela nad njih. Nisu ih ukebali dok su bacali letke i lepili ih na izloge. Nisu ih uhvatili kad su vešali zastavu na najviši platan u drvoredu. Nije ih nanjušio brigadir Papagalo svojim kratkim nosom. Nanjušilo ih je produženje njegovog nosa — Anibale. Bilo je to slučajno.

Kad se Anibale sav očajan vukao ispred profesora, jer nije naučio lekciju iz zemljopisa, prolazeći pored Pavleka pogled mu pade ulevo. Ugledao je slovenačku zastavu naslikanu živim bojama. Da je vidio Toninov revolver, ne bi se toliko uzбудio...

Dok se pred kartom mučio sa svojom praznom glavom, za trenutak je zaboravio na ceo svet. Vraćao se u klupu sa sigurnim "kecom", a lice mu je izgledalo duže nego najduža reka na svetu. Od stida i zbuđenosti krivio je usta. Uhvatio je Toninov pogled, izgledalo mu je da mu se ruga. Tada se setio boja koje su mu malopre udarile u oči.

Mislio je na njih sve vreme dok je s gorčinom gutao svoju rđavu ocenu. Pogled mu je stalno leteo na Pavleka i Toninova leđa. Sedeli su tri klupe ispred njega i pored naglupog profesora stalno su nešto šaputali.

Dotle ih još nije mrzeo. Nikad se nisu posvađali. Ponekad se subotom ili ponedeljkom nalazio s Pavlekom u vozu i onda su imali mnogo štošta da razgovaraju. Nije bio od onih koji su svoje školske drugove prijavljivali za svaku slovenačku reč. Ali zastava ga nije ubola samo u oči nego i u srce. Njegov otac bio je fašista. Po ugledu na njega, činilo mu se sumnjivo sve što nije italijansko. Sem toga, iza njega je budno motrila senka Papagalova. Brigadir ga je spopao, podsticao njegovo rodoljubivo osećanje i svega ga zaludeo svojim brbljanjem. Već nekoliko nedelja uzalud je prisluškiavao i njuškao. Đaci Slovenci bili su pred njim sasvim zakopčani. A sad je tako lako naišao na jedan važan trag.

Kopkalo ga je da se digne i da kaže profesoru. Osećao se ponižen i osramoćen zbog "keca". To bi mu vratilo ugled. Profesor bi ga istakao svima kao primer... Ali ma koliko da su ga prsti svrbeli, nije imao hrabrosti da ih digne. Bio je velika kukavica. Ne bi mogao podneti da ga Tonin i Pavlek streljaju neprijateljskim pogledom. Bojao se da na sebe navuče njihovu mržnju. Ne bi se više usudio da iziđe na ulicu. Njih dvojica ne smeju saznati da ih je on odao. Odlučio je da pođe u policiju, Papagalu. Ali neće danas, tek sutra. Najpre će reći ocu...

Tonina i Pavleka nikako nije puštao iz vida: Za vreme odmora, kad je većina dečaka istrčala u dvorište, on je ostao u razredu. Nadao se da će moći pročeprkati po Toninovo i Pavlekovo klupi i da će se još bolje uveriti. Ali dečaci se za sve vreme nisu micali s mesta.

Po svršetku nastave njih dvojica zamakli su iza ugla školske zgrade. Anibale se šunjao za njima kao njihova senka. Upola skriveni iza krošnjate magnolije pored živice otvorili su atlase: Pavlek je Toninu dao neke hartije... Tek posle toga su se oprezno osvrnuli oko sebe. Tonin ljutito ošinu pogledom Anibala.

— Šta njuškaš ovuda, jazavče? — prodera se slovenački.

Pavlek se nasmeja.

Anibale poblede. Smatrao je kao uvredu i izazivanje što ga je Tonin oslovio na slovenačkom i što se Pavlek nasmejao.

— She sosa?^[3] — upita zaškiljivši.

— She sosa?

— Kakva koza? — rugao mu se Tonin. — Je li ona što ima krive rogove i više me-ke-ke?

Đaci se zakikotaše i iziđoše na ulicu.

Anibale uvređen i besan pođe za njima. Burna osećanja koja su ga obuzimala ulivala su mu hrabrost i odlučnost. Više ga nikakvi obziri nisu vezivali za Tonina i Pavleka, osećao je samo mržnju prema njima.

Polako, pogleda uprta u zemlju, krenuo je prema stanici. Svakog dana u podne vozio se kući, tri stanice od grada, gde je njegov otac bio železničar, a svakog jutra vraćao se u školu... "Sutra!" reče u sebi misleći na Papagala. Da neće biti suviše kasno? Tonina i Pavleka će pretresti, ali ništa neće naći. Otac će ga grditi, reći će mu da je budala...

On zastade. Okrenu se i pođe natrag u grad.

[3] Šta je? (italijanski)

9.

Tonin je bio već ručao. Sit i lenj, kao turski paša upola je sedeo a upola ležao za stolom. S vremena na vreme gurnuo bi ruku u činiju sa smokvama koja je stajala pred njim i sladio se. Majka je prala sudove, a Žutka je istrčala u dvorište.

Mislio je na revolver, koji mu je nedostajao, kao da je izgubio bogzna šta. Onda se setio Filipa. Mora da pođe k njemu. Još kad je išao iz škole, kupio je kutiju ekserčića i podelio ih s Pavlekom. Filip će stati ispred njega, a on će iza njegovih leđa raširiti letak na zid. Ekserčićima — tap, tap, tap, tap! — brzo će ga prikucati na sva četiri ugla. A onda će mirno otići dalje, kao da se ništa nije dogodilo. Ljudi će se sjatiti u gomilu, dok ne dođu fašisti ili karabinjeri.

Zamišljajući to on se srećno i pobedonosno nasmeja. Pruži ruku da uzme još jednu smokvu. Tada Žutka sva zarumenela ulete u kuhinju.

— Tonine, traže te dva gospodina — reče u jednom dahu.

Dečak u tren oka skoči na noge. Kao da su mu se prsti ukočili, smokva mu ispade na zemlju. Traže ga dva gospodina? To je bilo tako neobično da ga obuze crna slutnja. Kakva su to dva gospodina?

Nije stigao da upita; reči mu zastadoše u grlu. Gospoda su bila već na pragu, mogao je sam lepo da ih vidi. Ušao je Papagalo, a za njim, koščatog lica i otvorenih očiju, crnokosi policijski agent Bastone. Išli su tiho, polako, kao da se boje da ne uplaše koga. Bastone je izgledao kao oličenje besa. A Burence se smeškao; izgledao je sav srećan što mu je prva žrtva pala u ruke kao zrela kruška. Pogledao je po kuhinji, a zatim je žmirkajući upro pogled u Tonina.

— Tonin Faganel? — upitao je.

— Da.

Dečak je govorio isprekidanim glasom, kao da mu je nešto čudno gorko zapelo u grlu. Policija, izdan, uhvaćen, svršeno je. Stotinu misli odjednom mu prođe kroz glavu. Osećao se kao srna koju su opkolili psi. Pomislio je da beži, ali vrata su bila zatvorena. Pre nego što bi stigao da ih otvori, šćepali bi ga i vezali. Očajno, kao da traži pomoć, baci pogled na majku i na Žutku.

Žutka se leđima naslonila na zid i sva bleđa i uplašena gledala je čas u agenta čas u brata. A majci, koja je brisala tanjire, ukočiše se ruke.

— Šta se dogodilo? — upita začuđeno.

— Ništa, gospođo, — odgovori Papagalo. — Dosad se još ništa nije dogodilo. Možda je samo neprijatan nesporazum. Ali odmah ćemo videti... Gde su ti knjige? — upita Tonina.

Tonin pokaza na kredenac. Ležale su tamo pored budilnika, gde ih je bacio kad je došao iz škole.

Bastone je preturao po knjigama i sveskama. A brigadir se okomio na Tonina.

— Ruke uvis! — zapovedi mu.

Dečak diže ruke uvis kao da se davi i očajnički ih pruža iz vode. Strahu se pridružilo i gorko osećanje poniženja i stida. Suze mu navreše na oči; grčevito je stezao usne da ne zaplače. Majku i Žutku video je samo kao kroz mutno staklo.

Papagalo mu je pretresao džepove. Ta ništa neće naći. Baš dobro što nema revolvera! Na metke nije ni pomislio. Brinuo se šta radi Bastone iza njegovih leđa, ali se bojao da se okrene.

Iz njegovih džepova pojavljivale su se najrazličitije stvari. Papagalo je razgledao svaku za se i stavljao je na sto. Ništa naročito. Nožić, čije je sečivo na kraju bilo slomljeno. Majušna beležnica sa isto tako malom olovkom. Brigadir pogleda šta ima u njoj, ali je bila čista kao sneg celac. Nešto sitnine i dva zarđala pera. Bakarni novčić iz doba Napoleona, prevučen zelenom patinom, našao ga je u pesku pored Soče. Džepna maramica. I najzad šest metaka koje je dobio od Pavleka.

— Šta je ovo? — upita ga brigadir i gurnu mu metke pod nos.

Tonin je gledao kao da se čudi kako je to stiglo u njegov džep.

— Odakle ti ovo?

— Našao sam.

— Našao? Gde? Na ulici? Ovakve stvari ne leže na ulici. Lažljivče!

— Jesi li i ovo našao? — javi se Bastone iza njegovih leđa.

Tonin spusti ruke i okrenu se. Crnokosi agent gurnu mu pred lice letak sa kojeg su drečale žive boje. Papagalo upre pogled u hartiju, a zatim u Tonina. Nasmija se pobedonosno, ali i ljutito.

— O bože! — uzviknu Toninova majka i sruši se na stolicu; ruke su joj nemoćno ležale na krilu.

— Odakle ti ovo? — Bastone besno ponovi svoje pitanje. — Jesi li i ovo našao na ulici?

— Ne.

Tonin je osećao da je izgubljen. Srce mu se stezalo, a kolena tresla. Ali ni na pamet mu nije padalo da nekoga oda. Ugušio je očajanje i osećanje poniženja. Obuze ga tvrdoglavost.

Zainatio se. Setio se "Crne braće". Stotinu puta su upozoravali da svaki od njih mora sve primiti na sebe ako ga uhvate.

— Ne? — navaljivao je Bastone — Ko ti je onda ovo dao?

— Niko. Sam sam napravio.

— Sam si napravio? A šta si nameravao s tim? A?

Tonin je uporno ćutao.

— Govori! — povika agent, nadvlada ga bes i udari ga po licu. — Govori! Govori!

Uto uđe Faganel, Tonijev otac. Bio je malo zadremao posle ručka, ali ga je probudila neobična buka u kuhinji. Pogled mu pade na Tonina, koji od udaraca posrnu, uhvati se za obraz i samo što ne zaplaka... Nije mu bilo potrebno da pita šta se dešava, u času je shvatio situaciju. Pogled na letak otkrio mu je razlog tajnih sastanaka u podrumu.

— Nemojte! — uzviknu majka. — Nemojte ga tući! Ta govori. Tonine, govori! Kaži sve iskreno!

Tonin je uporno ćutao.

— Mi ga ne tučemo, gospođo, — reče Papagalo. — Mi ga samo milujemo. Tući će ga zakon...

Faganel htjede nešto da kaže, ali proguta reč. Bio je trezven čovek i video je da ne vredi govoriti koliko ni rešetom vodu grabiti. Sede na klupu i oštro namignu svojoj ženi da ćuti.

Papagalo i agent pretresli su kuhinju i spavaću sobu. Ispreturali su Toninov krevet, ali nisu našli ništa sumnjivo. Čak ni zastavicu, koju je Žutka brižljivo sakrila da je majka ne bi videla.

Tonin se sve vreme nije ni pomerio, samo je očima nešto govorio Žutki, koja je menjala boje i gledala ga žalosnim, uplašenim pogledom. Pogodila je da joj nešto objašnjava — ali šta? Da ništa ne oda? Neće ona odati ni mrvice, može da bude bez brige. Ali nije bilo to. Bar nije bilo samo to. Tonin je micao usnama kao da izgovara neke reči. Nije se usudio ni da šapuće.

Žutka je otvarala usta i oči, i istezala vrat ne bi li šta razumela... A Tonin, kao da veruje da je pogodila njegovu misao, toplo joj se nasmeja.

— Hajdemo! — reče Bastone i čvrsto zgrabi Tonina za ruku.

Majka tiho zaplaka. Otac se mučno nakašlja kao da ga guši u grlu. Žutka je brisala suze i grizla usne.

Tonin je očekivao da će ga odvesti, ali i pored toga srce mu obuze gorčina. Želeo je da se pozdravi s ocem i majkom, ali ga agent povuče za sobom. Pravio se jak, ali mu se ipak u oku pojavi krupna suza i skliznu mu do usta. Bila je gorka.

Pavlek odmah posle ručka otrča do Nejčeta. On je stanovao kod svoje tetke, piljarice Nute, krupne, otresite žene, koja ga je čvrsto držala u svojim rukama. Plašio se nje kao đavola, pa ipak je svakog dana rizikovao da ona uveče saspe na njega kišu oštih reči. Srećom, bila je malo kod kuće, te nije stizala da pazi na svaki njegov korak.

Nejče je razgledao novi letak. Do večeri, kad je trebalo da pođu na "posao", bilo je još dosta vremena. Pavleka je revolver mamio negde daleko iz grada, kako bi mogao da se ogleda u gađanju. Nejče, kao i obično, pratio ga je u stopu.

Lakih koraka i nasmejana lica gazili su po prašini i žmirkali na jesenjem suncu. Kuda? Pored Soče ima uvek ljudi koji bi čuli pucnjavu. Do Grojna ili do obronaka Škabrijela bilo je suviše daleko. Otišli su u Rožnu dolinu. Tamo su usamljena mesta izvan puta obrasla gustim bagremom. Sakriće se u neki čestar i — bum, bum!

Dok je išao kroz grad, Pavlek se oprezno osvrtao na sve strane. Bojao se da ne sretne Papagala. Kad je bio juče kod kuće, Papagalo je došao s ocem iz lova i pitao za njega. Ali uzalud su ga zvali i tražili, sakrio se... Imao je osećanje da će Papagalo pogoditi šta ima u džepu ako ga sretne. Odahnuo je tek kad je prošao poslednju ulicu i poslednju kuću.

Grad ga je pritiskao. I Nejčeta isto tako. Morali su da budu mirni, da se ponašaju pristojno kao đaci. A izvan grada, u prirodi, i duša i telo bili su im slobodni. Iz đaćeta izviri deran, koji je na ulici i u školi morao da se pritaji. Ovde su mogli bez brige da se muvaju u rebra, da se jure po putu i da viču. Ili da zvižde iz sve snage, tako da para uši.

— I ja ću jedanput opaliti — reče Nejče. — Hoću li?

— Hoćeš — odgovori Pavlek. — Jedanput! I ja ću samo jedanput.

— Zašto samo jedanput?

— Jer će nam meci biti potrebni. Ako nas policija napadne ili ako nas neko izda...

Nejče je neko vreme zamišljeno, ćuteći gledao niz put.

— Misliš li da bi ga zaista ubili? — upita.

— Koga?

— Onoga... koji bi nešto rekao... izdao...

— Ubili bi ga — reče Pavlek ravnodušno. — Tonin bi pucao u njega. Bojiš li se?

— Ne — odgovori Nejče i s mukom proguta pljuvačku. — Zašto da se bojim?

— Izdajnik ne bi ni zaslužio drugo. Zašto da pogazi zakletvu? Zar ne bi zaslužio?

— Bi — potvrdi Nejče, bilo mu je teskobno pri duši.

Putem je išao piljar, gurao pred sobom kolica s grožđem i na tuđem jeziku mamio kupce.

— Žedan sam — reče Nejče, koji odjednom oseti da mu je grlo suvo.

— I ja sam. Da kupim grožđa?

— Kupi!

Pavlek kupi dva velika grozda i jedan daje Nejčetu. Nosili su ih pred sobom držeći ih za peteljke, kidali zrna i stavljali ih u usta.

Pređoše na kolski put pokriven žutom prašinom koji je vodio među bregove; pojavile se čestari bagrema. S puta skrenuše na utabanu stazu koja je vodila nekud u gusto žbunje. Naišli su na udubljenu čistinu s retkom, upola sasušenom travom. Svud unaokolo rastao je bagrem i opkoljavao ih živom ogradom.

Spustiše se na travu i sedoše podviviši noge.

Pavlek izvadi iz džepa revolver, neko vreme gledao je oružje da bi otkrio zašto je otkazalo, ali mu se činio tako divan da ga se nije mogao nagledati. Odape ga. Bujanj se okrenu za jednu rupicu, oroz udari u prazno... Još jednom... I još jednom...

Pavlek uze metak i svečanim pokretom gurnu ga u bujanj. Bilo mu je nekako hladno oko srca. Sad će biti zaistinski. Levom rukom odupro se o zemlju, a desnu sa oružjem ispružio je i žmureći na jedno oko gađao. Na nišan je uzeo tamnu mrlju na mrkom, debelom stablu bagrema. Nejče ga je napeto gledao i zadržavao dah kao da svakog trenutka očekuje pucanj. Pavlek odape. Oroz udari u prazno... I još jednom... Sad je metak bio na redu. Dečak skupi hrabrost i ponovo odape... Škljoc! Niti je puklo niti je bilo dima, a bagrem se ne pomeri.

Pavlek je bio postidjen i pokunjen, a Nejče mu se zlorado smejao. To ga je malo ljutilo. Razgledao je oružje da bi otkrio zašto je otkazalo. Možda metak ne valja.

Izvuče ga iz bubnja i gurnu drugi. Opet nanišani. Tada se razleže pucanj i odbi se eho od bregova, a ruka mu se zatrese. Bagremovo stablo bilo je čitavo, ali je jedna grana visila prelomljena.

Pavlek se pobedonosno nasmeja. Nejče je ćutao.

— Pokušaj i ti! — ponudi mu Pavlek oružje.

— Neću.

— Bojiš li se?

— Neee.

Bojao se, strašljivac, ali to nije hteo da prizna.

Pavlek leže na leđa, stavi ruke pod glavu i zagleda se u požutelo lišće. Misli su mu bludele kao oblačići koji su plovili vedrim nebom. Najviše bi voleo da tu leži do večeri, dok ne dune povetarac i ne ugleda zvezde iznad sebe. Nije mu se žurilo u grad. Već odavno ga nije tako mamilo da ostane u prirodi. Ali morao je da vrati pištolj Toninu. I leci su čekali...

Skoči na noge. Polako, u prijatnom razgovoru, dečaci su se vraćali u grad.

11.

Žutka nije bila tako kratke pameti da najzad nije pogodila šta joj je Tonin objašnjavao. Mislio je na "Crnu braću". Njegove usne su izgovarale: Jerko, Pavlek, Filip, Nejće. Oni i ne sanjaju šta se s njim dešava. Treba ih upozoriti. Moraće da posakrivaju sve što može da ih oda, da zatru svaki trag.

O, Žutka će sve učiniti da ispuni njegovu želju. Tonin može da bude bez brige. Dokazaće mu da zaslužuje njegovo poverenje. Ah, kad samo pomisli kako je on nju smatrao za brbljivicu i radoznanu devojčicu. To mu je jedva oprostila. Istina je da je mnogo šta sama nanjušila. Ali Tonin joj je zapretio tako strašnom kaznom ako nekom što god izbrblja, da bi se sva stresla kad samo pomisli na to. Sad će se moći uveriti da ona zna da ćuti. I da je dobro što zna za njihove tajne, pa tako može da im pomaže...

Kad su Tonina oterali, u kuhinji je dugo vladala tišina. Samo je budilnik glasno kucao na kredencu. Otac je nepomično sedeo i nešto razmišljao... Majka nije više plakala, ali su joj oči bile crvene i stalno je brisala nos.

Žutka je htela da se tiho iskrade kroz vrata.

— Kuda ćeš? — upita je otac podigavši glavu.

— U... u dvorište...

— Nećeš nikuda! Ostani ovde! — otac se diže i priđe joj. — Valjda nećeš reći da nisi ništa znala, a?

Žutka je gledala uplašeno i ćutala.

— To nije on sam izmislio — progovori majka. — Drugi su ga na to naveli. Neki školski drugovi dolazili su kod njega.

Fanagel se naglo okrenu i oštro pogleda svoju ženu.

— O tome da ćutimo! — reče muklo. — Niko nije dolazio Toninu. Mi ništa ne znamo. Tonin to zna, neka on govori, ako hoće.

Žena je ćutala. Izgleda da je razumela šta njen muž hoće da kaže. Da bi se u svom jadu nečim zabavila, produžila je da radi po kući.

Fanagel je dugim koracima premeravao kuhinju. Mislio je na sina. To ga je teško pogodilo, bojao se posledica, ali je u sebi opravdavao Tonina. Možda ga je i sam naveo na to, jer iz mržnje prema "crnim košuljama" nije pazio šta pred njim govori. U dnu duše čak se tome i radovao. Vražji deran, kako je mogao nešto tako da smisli.

Pogledao je na sat, i brzo otišao u radionicu.

Žutka se odmah za njim krišom izvuče na vrata. Majka je bila suviše zamišljena da bi pazila na nju. Izletela je na ulicu i otrčala do prvog raskršća da je otac ne vidi.

Kuda? Nije znala gde stanuju Filip i Nejče. Nije znala čak ni kako se zovu. U mislima, ili kad je s Toninom govorila o njima, zvala ih je "onaj mali" ili "onaj veliki", da bi ih tako razlikovala. I Jerka i Pavleka nije znala samo po imenu već je slučajno saznala i gde stanuju. U uskoj jednospratnoj kući, sa obučarskom radionicom u prizemlju.

Zadihana, zajapurena, zaobilaznim putem dotrčala je do kuće i u nekoliko skokova popela se na prvi sprat. Dohvatila je drvenu ručicu zvonca i povukla.

U stanu resko odjeknu zvonce. Nekoliko trenutaka bila je tišina, a onda se začu kako neko ide hodnikom vukući noge. Vrata se otvoriše i pojavi se bledo lice gospođe Nine.

Žutka se zbuni kad ugleda staru gospođu. Nije znala kako da počne da ne bi štogod odala. I gospođa je bila začuđena. Gledala je začuđeno, sa dobroćudnim sjajem u očima.

— Uđi! — reče joj. — Šta si htela?

Devojčica uđe. Dotle je bila već smislila šta će reći da ne izazove sumnju. Htela je da odgovori, kad joj pogled pade kroz otvorena vrata u kuhinji. Tamo je sedeo neki gospodin u sivom odelu, vrlo sličan onome koji je odveo Tonina. Lupkao je prstima po kolenu i upro pogled u nju.

Žutka se zbuni. Bila je svesna da ne sme da pita za Jerka i Pavleka. Možda je došla prekasno. Ali nešto mora da kaže. Ne može se prosto okrenuti i pobeći: to bi bilo još više sumnjivo. I kao da traži pomoć, pogleda oko sebe. Oči joj se zaustaviše na mlinu za kafu koji je stajao na kuhinjskoj polici.

— Mama vas moli — promuca ona — da joj pozajmite mlin za kafu.

To je možda bilo glupo, ali nije se setila ničeg drugog. Najzad, to je ipak bilo najpametnije. Majke su slale decu po grumen soli i pregršt brašna. I to samo uveče, kad su dućani bili već zatvoreni. Sad nije mogla da traži ništa drugo do mlin.

Gospođa Nina se još više začudi. Ko je ova devojčica što je majka šalje po mlin. Nije se mogla setiti da ju je ikad videla. Ali pre nego što je upita kako joj je ime i odakle je, pogleda je dublje u zbunjene oči pune molbe. Izgleda da je sve pogodila i razumela.

Ode u kuhinju, uze mlin sa police i dade joj ga.

— Pozdravi mamu! — reče.

— Hvala! Odmah ćemo ga vratiti.

— Ne žuri se! — reče gospođa, otprati je do vrata i šapnu joj: — Jerka su odveli. Sad čekaju Pavleka. Još nije došao kući.

Potom se vrata zatvoriše.

Žutka zastade na stepenicama s mlinom u ruci. Obuze je takva tuga da ju je gušilo u grudima. Stigla je prekasno. Suviše se zadržala. Neće moći da ispuni Toninovu želju. Ali još nije bilo sve izgubljeno. Pavlek još nije stigao kući. Gde je? Mora ga potražiti, mora ga naći... Istrča na ulicu...

Kuda? Zar da s mlinom u ruci kao neka luda trči po gradu? Neće li se mimoići s Pavlekom... Od muke, ne znajući u prvi mah šta da učini, grunuše joj suze na oči.

12

Pavlek i Nejče su upravo skrenuli prema Toninovoju kući, kad ugledaše Žutku. Pojavila se kao čupavac iz kutije i preprečila im put. Gledala je razrogačenih očiju i mahala rukama kao da će poleteti.

— Pavlek, beži! — prošaputa uzbuđeno. Bežite!

Dečaci zastadoše začuđeni.

— Zašto? — upita Pavlek.

— Traže te. Čekaju te. Kod kuće.

— Ko?

— Oh, pa policija! — zatapka devojčica nogama od nestrpljenja i od besa što je odmah nije razumeo. Triput je obigrala polovinu grada dok ga je najzad našla, a on sad stoji i blene. — Tonina su već odveli. A i Jerka. Sakrijte se! Nemojte da idete kući!

Okrenula se i dugim koracima otrčala niz ulicu.

Sad su dečaci razumeli tako dobro da ih podiđe jeza. Trenutak su kao dva tupavka otvorenih usta buljili za devojčicom, koja im odjednom iščeze ispred očiju. Potom se pogledaše dugim, upitnim pogledom. Nejče je bio prestravljen, kao kuče kad ugleda štap. Ali Pavlek nije gubio glavu. Bio je svestan da ne smeju stajati na ulici i uplašeno zuriti.

Namignu drugu i najkraćim putem krenu iz grada.

Išao je brzo. Nejče ga je jedva sustizao, ali ga nije napuštao, pratio ga je kao senka. Obuzet strahom, ne bi sam mogao da se snađe. Hteo-ne hteo, prepusti se Pavlekovom vođstvu. Dugo se nije usuđivao da mu se obrati.

— Kuda idemo? — upita ga kad su bili već u njivama.

— U zemunicu. Moramo da se sakrijemo.

U zemunicu! Pavlek je to rekao tako prosto kao da idu na sastanak "Crne braće". A tada se već spuštala noć i oni će morati da je provedu u toj mračnoj, vlažnoj rupi bez tople postelje i bez večere. A sutra? I sledećih dana?

Nejče obori glavu. Družina "Crne braće" za njega je dotle bila uzbudljiva, vesela pustolovina koju je doživljavao gotovo kao u snu. A sad ga je stvarnost nemilosrdno lupila po glavi. Osećao se kao da je sa zlatnih visina tresnuo na tvrdu zemlju.

Sretali su ljude koji su se vraćali iz popodnevnog šetnje. Dobro su ih zagledali i merili pogledom. Da nisu među njima njihovi gonici? S vremena na vreme osvrnuli bi se iza sebe. Da li ih neko prati? Ali niko se nije obazirao na njih.

— Ko nas je izdao? — upita Nejče. To pitanje mučilo je i Pavleka.

— Ko? Ja nisam, a nisi ni ti. Nisu ni Tonin ni Jerko. Ta oni su u buvari.

— Možda Filip.

Pavlek razmisli i odmahnu glavom.

— Ne — reče odlučno. — Ne verujem. Za njega bih stavio ruku u vatru. Možda je Papagalo nešto nanjuškao.

— Kako?

Pavlek sleže ramenima. To nije mogao da zna.

Zaustaviše se na visokom bregu i zagledaše se u Soču. Dole u klisuri već je pala mračna, večernja senka. Oni se spustiše strmom, vrtoglavom stazom, kojom su obično išli samo derani. Provlačili su se između stena kroz grmlje i zastali ispod okomite litice.

Staza je vodila dalje prema reci koja se svetlucala kroz gusto granje. Dečaci skrenuše u čestar ispod stene, kuda je nekad vodio uski puteljak, ali je sad bio prekriven grmljem. Rukama su razmicali bodljikave grane da ih ne grebu po licu i da im ne cepaju odeću. Zagasito zelenilo se kao zavesa opet zatvaralo za njima.

Zaustavili su se pred zemunicom u koju su se za vreme rata vojnici sklanjali od topovske vatre. Nizak rov je u oštroj krivulji vodio duboko u stenu. Iz njega je gledala tama i bila studen. Ulaz je prekrivalo tako gusto grmlje da ga niko ne bi opazio ni na deset koraka.

Sunce je već zalazilo. Rumenelo se još samo na retkim oblačićima na zapadu. Svetlost koja je prodirala kroz splet granja bila je sve slabija. Mrak je postajao sve gušći.

Pavlek odahnu i nasmeja se. Osećao se sigurnim. Ovde ga neće niko naći. Bar ove večeri. Pred njim je bila duga noć. Do sutra može sto puta da razmisli kuda će pobeći po danu.

Spustio se na suvo granje koje je ležalo pored ulaza. Čučajući na ovom granju, održali su poslednji sastanak. Uze revolver i gurnu dva metka u bubanj. Stavi ga pored sebe i pogleda Nejčeta.

— Sedi! — reče mu. — Što stojiš!

Nejče je bio kao izgubljen. Seo je glasno uzdahnuvši.

— Tuku li? — upita on.

— Ko?

— U policiji.

— Tuku — reče Pavlek mirno, uverljivo, kao da je to za njega nešto utešno. — Dabome da tuku. I te kako! Ako nećeš ništa da kažeš, mlate te kao vola u kupusu. A ako što kažeš, izlupaju te još gore.

— Zašto još gore?

— Jer ne veruju da si im sve rekao. Misle u sebi — kad je počeo da peva, neka otpeva do kraja. To mi je pričao jedan mladić iz našeg sela koji je bio zatvoren... Ali nas neće tući. Ništa se ne boj!

— Zašto neće?

Pavlek se tiho nasmeja.

— Zato što nas neće naći.

Spustila se noć. Utišali su se svi glasovi, samo je reka ravnomerno šumela. Kroz granje se videlo parče tamnog neba, na njemu su treperile zvezde. U čestaru prhnu ptica, razleže se pobedonosni krik sove i utiša se.

Nejče sav uzdrhta.

— Je li te strah? — upita ga Pavlek.

— Malo. A tebe?

— Ništa.

Uistinu i Pavleka je malo podilazila jeza.

— Kuda ćemo? — upitao je Nejče.

— U grad svakako nećemo — odgovori Pavlek. — Ni kući. Tražiće nas svuda. Hop! — i uhvatili bi nas. Mislim da idemo u brda. A onda preko granice.

— Je l' i ja?

— Zar hoćeš da te uhvate?

Opet se učutaše. U grmlju nešto lupnu i zašušta. Dečaci podigoše glave i načuljiše uši, Pavlek zgrabi revolver. Opet se sve utiša, samo dašak vetra dunu kroz lišće. Možda je to bio kamen što se odronio od stene i pao u čestar.

Nejče rukama obgrli skupljene noge i nasloni bradu na koleno. Srce mu obuze čudan strah od neizvesnosti budućih dana. Bio je jači od privlačnosti neslućenih događaja. Oseti glad. Pomisao na večeru podseti ga na tetku.

— Oh, tetka će me tražiti! — uzdahnu.

Ni Pavleku nije bilo lako pri duši. Ljutila ga je Nejčetova kukavička plašljivost. Ako još i on počne cmizdriti, naći će se u gadnoj neprilici.

— Neka te traži tetka — reče zlovoljno. Bolje je da te traži tetka nego da te nađe Papagalo.

U granju je sve više šumelo. Poče da zahlađuje. Nejče se strese.

— Da naložimo vatru — reče.

— Nemamo šibica — šapnu Pavlek iz tame.

— Pa i da ih imamo, zar nas ne bi vatra odala, a? Lezi! Skupi se kao jež, tako će ti biti manje hladno. A sad ćuti! Suvviše brbljamo. Noću se sve čuje.

Nejče je poslušno legao i tiho disao. Sad se bojao i Pavleka. Učini mu se da oroz na revolveru tiho škljocnu.

I Pavlek leže i zakopča kaputić. Ruke stavi pod glavu, a misli mu odlutaše Jerku i Toninu. Šta li je s njima? Bilo mu je teško. Da li su uhvatili i Filipa? Malo ga je pekla savest što ranije nije pomislio na njega... Hvatao ga je dremež, reka je sve tiše šumela. Glasno, ravnomerno disao je u čvrstom snu.

13.

Tetka Nuta se te večeri vratila kući kasno. Spremila je večeru, ali Nejčeta nije bilo niotkud. Đavolsko dete, opet se skita! I ukoliko je vreme više prolazilo, utoliko je teže reči spremala da mu izgovori. Dobro će mu natrljati nos.

Ali je večera uzalud čekala i sušila se na ognjištu. Nuta je svakog trenutka osluškivala neće li začuti Nejčetove korake na stepenicama. Tri puta je otvarala vrata i gledala u dvorište. Ništa! Nije ga bilo.

Obuzimali su je sve veća zlovolja i bes. Već više puta je zamahivala rukom, ali ga dotle još nikad nije udarila. Ali sad će ga pošteno lupiti kad se pojavi na vratima. I pisaće bratu da ga vrati kući. Ili neka mu nađe drugu gazdaricu. Ona više neće da se muči sa njim.

A kad je bilo već kasno, vrlo kasno, srdžba ju je sve više prolazila. Počela je da se brine. Nešto slično nije se još nikad desilo. Nejče se nje isuviše plašio da bi se usudio da ne dođe tako dugo. Da mu se nije štogod desilo!

I kad je tu misao dvaput obrnula u glavi, bila je uverena da se Nejčetu dogodilo nešto strašno. Možda ga je auto pregazio. To joj je izgledalo najverovatnije. Uvek ide sredinom ulice, kao da je tek juče došao sa sela. Digli su ga jadnika, svega okrvavljenog i odvezli ga u bolnicu. A možda je već mrtav i leži u mrtvačnici, a niko ne zna ni odakle je, nesrećnik, ni kako se zove...

Ta slika bila je tako živa da ju je ljuto pogodila u srce. Ogrnu se da pođe da ga traži, ali joj ponestade snage i ona se spusti na stolicu. Suze joj potekoše niz obraze.

Taj nevaljalac! Svakog dana vikala je na njega, ali ga je ipak volela. Bila je još mlada kad je došla u grad, služila je kod razne gospode, a onda se udala za nekog Furlana. On je bio dobričina, ne može se reći da je bio pijanica, ali je malo kad bio sasvim trezan. Da bi se prehranila, prodavala je voće i povrće. Učinila je uslugu bratu i uzela Nejčeta na stan i hranu. Ranije je svake večeri bila sama, a sad joj je već i samo dečakovo prisustvo bilo razonoda. Nadoknađivao joj je decu, jer ih sama nije imala. A njene grube reči, koje nije štedela, bile su više milovanje nego grdnja...

Uto začu korake. Skoči i otvori vrata. Ali to je bio njen muž, koji se veseo vraćao kući. Začudio se što još nije legla. Sat je pokazivao da je već prošla ponoć.

— Dečka još nema kod kuće — reče ona.

— Eh, eh, eh! Ala ću mu pokazati!

— Bojim se da mu se nije šta desilo.

— Koješta! — odmahnu muž rukom. — Šta bi moglo da mu se desi! Ako se bojiš, idi pa pitaj u policiji.

Nuta je već pomišljala na to, ali nije volela da ide u policiju. Ali kako se kazaljka na satu nemilosrdno pomerala dalje, a ona nije mogla da zaspí, odluči se da pođe. Obuče se, ogrnu veliki vuneni šal i iziđe na ulicu.

Išla je brzo i stalno se osvrkala oko sebe. Nadala se da će negde ugledati Nejčeta i poleteti mu u susret. Ali nije ga nigde videla. Ulice su bile prazne, samo su se pijani ljudi vraćali kući u ovo pozno doba. Stražar je laganim, ravnomernim koracima merio trotoar.

Ušla je u zgradu policije kroz dvokrilna vrata koja su bila malo odškrinuta. Hodnik je slabo osvetljavala sijalica odozgo sa tavanice.

— Šta hoćete? — neljubazno je upita dežurni agent.

Nuta je bila tako smetena da je samo upola čula neko ječanje koje je dopiralo kroz zatvorena vrata s desne strane. Kao da neko stisnutih zuba podnosi teški bol. Iskidanim rečima ispriča zašto je došla.

— Trenutak! — reče agent, zakuca na vrata i uđe u neku odaju.

Piljarica se još čvršće uvi u šal. Hvatala ju je jeza od teške slutnje. Oslušnu. Ječanje iza vrata prestade, čule su se grube reči. Neka nevidljiva vrata se otvoriše i opet zatvoriše. Agent se vrati u hodnik.

— Uđite, gospođo! — reče.

Ona uđe. Za stolom je sedeo Papagalo, zavaljen u drvenoj naslonjači. Lice mu je bilo namrgođeno, a oči sanjive. Bastone je bio naslonjen na zid; štap od trske koji je držao u ruci baci na sto.

— Šta je? upita Papagalo. — Šta se desilo? Brzo! Ukratko!

Nuta u jednom dahu ponovi ono što je maločas rekla agentu.

Papagalu se u času izmeni izraz lica, sav se pretvori u uho.

— Učenik trećeg razreda, kažete?

— Da, gospodine. Bojim se...

— Ne treba da se bojite, gospođo, — upade joj u reč brigadir. — Ništa mu se nije desilo. Naći ćemo ga. Kažite nam, gospođo, da li su ga posećivali kakvi školski drugovi?

— Retko. Dva-tri.

— Kako su izgledali?

— Jedan je mali, s naočarima, a drugi veći, kose kao lan. Te dvojice najbolje se sećam...

— A ne znate kako se zovu?

— Oh ne, gospodine. Otkud bih znala! Nije me zanimalo. Izgledali su vrlo pristojno...

— Da, da, gospođo, pristojno — naruga se Papagalo. — Poznajemo ih već. A i njihovu pristojnost...

On namignu agentu. Bastone iziđe i posle jedne minute vrati se s Jerkom, koga gurnu ispred sebe u sobu.

Dečak je bio bleđ kao krpa, izgledao je još mršaviji nego ranije. Levo staklo naočara bilo mu je razbijeno, ispod levog oka imao je modricu, usne su mu bile otečene. Bojažljivo, upitno upro je oči u Nutu.

— Je li ovaj? — upita Papagalo.

Nuta nije čula brigadirovo pitanje, toliko je bila uplašena kad je videla Jerka.

— Je li ovaj dolazio kod vašeg bratanca? — oštro ponovi Papagalo.

— Jeste — odgovori Nuta i uzviknu: — Pa šta mu se desilo?

Niko joj ne odgovori. Bastone odvede Jerka.

Nuta je sva uplašena gledala oko sebe. Setila se ječanja koje je maločas čula dok je čekala u hodniku. Ništa nije shvatala, ali je osećala da je nehotice nešto pogrešno učinila.

— Jao! — zaječa ona i sklopi ruke. — Ta valjda ne mislite da je Nejče učinio kakvo zlo!

— To ćemo videti — reče Papagalo hladno, ustade i uze šešir. — Idemo s vama. Da nam pokažete njegove stvari. Samo mirno, gospodo! Ko ima čistu savest, ne treba ničega da se plaši.

Nuta se sva ošamućena otetura u hodnik.

Te noći Nejče nije spavao. Samo je malo pridremao, ali se začas opet probudio. Seo je i stisnuo ruke pod pazuhu, drhtao je od hladnoće. Glava mu je bila puna priviđenja.

Setio se tetke i bilo mu je žao. Bila mu je pred očima kao da je tu. Čeka ga, a njega niotkud. Možda je izišla i na ulicu i gleda na sve strane. Pita susede nisu li ga možda videli. I sprema se da na njega sruči bujicu teških reči.

Uvek se veoma plašio njenih reči. Bile su oštre, svaka bi ga ubola pravo u srce. Sad bi ih pokorno podnosio, samo da je pored nje. U njenoj blizini osećao se najsigurniji. Sigurniji nego sa Pavlekom lutajući po svetu, danas ovde, sutra onde, gladan i prozebao.

Iz žarke želje da što pre bude kod tetke rodila mu se misao na bekstvo. Ne na bekstvo od policije, nego od Pavleka. Pri tom nije ni pomislio da nekoga potkaže ili oda. Nije pomislio ni na opasnost da ga mogu uhvatiti kao miša u mišolovku.

Tiho se digao i stao da osluškuje zadržavajući dah. Pavleka nije video u mraku, ali je čuo njegovo ravnomerno disanje. Noć je bila puna priviđenja, ali se Nejče tada najviše bojao druga i njegovog pištolja, koji mu je bio kod uzglavlja. Ako se probudi i prozre njegovu nameru, optužiće ga za izdajstvo.

Učinio je dva-tri koraka i našao se pod vedrim nebom. Primilo ga je žbunje koje je pokrivalo stazu. Činilo mu se da su ga obuhvatile dugačke ruke s tankim, hladnim prstima. Soča je prigušeno šumela, negde na drugoj obali lajao je pas. Dečak se nije obazirao na te glasove. Sa strahom je očekivao da će svakog trenutka čuti za sobom Pavlekov poziv, a onda pucanj iz mraka...

Nije više osećao studen, sav u znoju našao je utabanu stazu koja se vijugajući penjala na breg. Trčao je njome koliko je brže mogao u mraku. Oči su mu se privikle na tamu, ali ipak je stalno udarao čas o stene čas o stabla. Više se nije bojao Pavleka, sad su ga gonila noćna priviđenja. Od užasa suze su mu tekle niz obraze.

Stigao je na vrh brega, na polje. Bio je tako umoran da bi najviše voleo da se baci na golu ledinu i da se odmori. Ali morao je dalje. Iza polja, iza krošnji drveća koje je oivičavalo njive, spavao je grad. Zbog priviđenja žurilo mu se da stigne u sigurnost njegovih svetlosti.

Nekim kolskim putem došao je do drumu koji se siv pružao pred njim. Koraci su mu gluho odjekivali. S vremena na vreme osvrtao se od straha da ga ko ne prati. Dudovi pored puta izgledali su mu kao red karabinjera u širokim šesirima. Trčao je da se što pre domogne prvih kuća, koje su bile slabo osvetljene uličnim svetiljkama.

Usporio je hod. Opasnost od priviđenja prošla je. Dlanom je obrisao suze koje je tek tada osetio na obrazima. Ali ukoliko se više približavao kući, sve više ga je plašila pomisao na tetku. Šta će mu reći? Šta će učiniti? Pred niskom tamnom kućom u pustoj ulici pogledao je u prozore. Bili su osvetljeni. Tetka još nije legla, čeka ga budna. I ulazna vrata su odškrinuta.

Nejčetu je bilo tako teško pri duši da se naslonio na zid i gorko zaplakao. Kad su se na ulici začuli neki koraci, uleteo je u hodnik i pipajući popeo se mračnim stepenicama. Ne kucajući, otvorio je kuhinjska vrata.

Izvan sebe od straha stao je iza vrata. Tetka je očiju punih strepnje i brige stajala pored ognjišta. Za stolom je sedeo brigadir Papagalo i mrko gledao. Pored prozora stajao je agent Bastone i streljao oštrim pogledom.

Kad Nejče uđe, svi odjednom upreše pogled u njega. Bili su začuđeni, ali i obradovani. On je bio sav jadan, bleđ, uplakan i izgreban po rukama i po licu. Oči su mu bile pune straha, koji mu se poveća kad ugleda brigadira i agenta. Molećivo pogleda tetku, usta mu se plačno iskriviše.

Tetki ga je bilo tako žao da je odmah ugušila svoju srdžbu. Radovala se što je došao i što ga opet vidi. Ona ga uhvati za ruku.

— Nejče, kakav si! — uzviknu. — Jadno dete, gde si bio tako dugo? Šta si radio te si takav?

Tada se diže Papagalo, kome se od zadovoljstva sijalo čitavo lice.

— Ostavite se, gospođo! — reče on. — Vas dvoje ćete kasnije razgovarati. A sad ću ja nešto da ga pitam — i okrenu se dečaku.

— Govori gde je onaj drugi — tvoj drug?

Nejče je izgledao sav zaplašen i pogrúžen. Brigadir je već po njegovim očima video da je to onaj đak iz kojeg će moći sve istresti, nešto obećanjima, a nešto pretnjama.

Dečaku isprva nije ni na um padalo da nešto krije. Verovao je da će ga to spasti.

— Pavlek? — upita on. — Na Soči je.

— Aha, na Soči — reče brigadir zadovoljno. — Šta radi na Soči?

— Spava.

— Tako — znači, spava. Aha! A gde spava na Soči?

Nejče je samo zinuo i nemo gledao. Brigadir ga je pitao ljubazno, sa slatkim osmehom, i to ga je ohrabrilo. A sa hrabrošću probudila mu se svest da postaje izdajnik. Žignu ga u srcu. Hoće da saznaju gde Pavlek spava pa da ga uhvate na spavanju. A Pavlek će pogoditi da ga je on odao, pošto je noću pobjegao — "Crna braća" neće mu oprostiti što je prekršio svečanu zakletvu. Odjednom je osetio veći strah od njih nego od brigadira.

— Pa gde na Soči? — ponovi pitanje Papagalo.

— Ne znam — reče Nejče i pogleda u zemlju.

— Tako — ne znaš? — Lažeš da ne znaš! Bili ste zajedno a kažeš da ne znaš. Elem?

Nejče sav uplašen i zbunjen pogleda u tetku kao da od nje traži pomoći.

— Ne znam — ponovi sasvim tiho.

— Znaš, ali nećeš da kažeš — reče brigadir osorno i namignu agentu. — E, dobro. Meni je svejedno. Kad nećeš da kažeš, pođi sa mnom.

Pre nego što se Nejče pribra, agent ga je već držao za ruku. Očajnički je pogledao u tetku i zacvilio kao zec kad se uhvati u zamku.

— Pustite ga, gospodine! — molećivo podiže glas Nuta. — Nejče, de, pa vidiš... Gospodine, ta govoriće... sve će reći...

— Dabome da će govoriti — reče brigadir nadmeno, s podsmehom. — Znam da će govoriti... ali ne ovde... Hajdemo!

Nejče udari u očajnički plač i pusti se da ga odvedu kao ovčicu.

15.

Pavlek je po prirodi bio tvrda sna. Da je ležao pod toplim pokrivačem, ne bi ga probudila ni topovska paljba. Ali ove noći više puta se budio od hladnoće, mada se nijednom nije sasvim probudio. Skupio se još više, savio kolena pod bradu i nanovo zaspao. U zoru, kad su se javile prve ptice, počeo je da cvokoće zubima.

Seo je i protrljao oči. Još upola spavajući, u prvom trenutku nije znao gde je i kako se našao u ovoj jazbini. Ali mu odmah postade sve jasno. Osvrnuo se da vidi Nejčeta i zapanjio se. Nejčeta nije bilo. Mesto gde je uveče legao bilo je prazno.

To ga sasvim probudi. Skoči na noge, pogleda u rov i grmlje. Ništa. Obuze ga vrućina.

Nejče je preko noći iščezao. Pa to je mogao i da nasluti. Plašljivac, otišao je u grad tetki. A sve drugo lako je bilo zamisliti. Naći će ga kao zeca u zamki. Ali za njega ne bi mogao staviti ruku u vatru da neće ništa kazati. Gorčina mu obuze srce.

Sklonište više nije bilo sigurno. Možda već znaju gde je prenoćio. Možda se već probijaju kroz čestar da ga uhvate kao jazavca u jazbini. Napregnuto je slušao, ali nije čuo ništa sumnjivo. Samo je reka šumela, a ptice su pozdravljale novo jutro.

Osetio je žeđ. Mučila ga je još sinoć, i svu noć, a sad se od uzbuđenja udvostručila... Sinu mu zračak nade da je Nejče možda otišao da se napije vode. Bio je žedan pa se odšunjao do reke. Tamo će ga naći...

Probio se kroz grmlje do Soče i sakrio se iza velike stene. Oprezno je motrio svuda oko sebe. Ruka mu je ležala na revolveru u džepu. Možda i ne bi pucao, ali mu je već i sama pomisao na oružje ulivala hrabrost. Nikoga nije bilo. Zračak nade da će naći Nejčeta ugasi se. Na drugoj obali su dve žene glasno razgovarajući ispirale rublje.

Legao je potrbuške na beli šljunak, odupro se rukama i pio vodu dugim gutljajima. Potom izmi oči i sanjivost iščeze. Pokvasi i kosu i zagladi je prstima. Onako raščupan mogao bi da svrati suviše pažnje na sebe. Oseti glad, ali sad nije bilo vreme da misli na jelo. Mislio je na beg.

Nejčetovo bekstvo uznemirilo ga je, ali mu je u isti mah bilo i po volji. Slabić i neodlučan kao što je bio, samo bi mu bio na smetnji u begu. Popeće se na breg, zatim će stazama preko polja, pa između raštrkanih kuća na obronak Škabrijela. Kada grad bude ležao duboko pod

njim, tek onda će mu laknuti. Šta će biti posle toga, nije se brinuo. Pred njim će se otvoriti široki svet.

Pomislio je na drugove. Ostavlja ih, ali ionako im ne može pomoći. Misao mu se ustavi na Filipu, kao i sinoć kad ga je već obrvao san. Tihi prekor obuze mu dušu. Osećao se krivim pred njim. Juče je kao bez glave žurio u sklonište i nije ni pomislio na njega. A on možda i ne sluti šta se dešava. Čudi se zašto Tonin nije došao po njega pa da idu s lecima u okolinu grada. Jerko ga neće odati. I Tonin će ćutati. Ali — Nejče, Nejče! Pa ako i ne uhvate Nejčeta, ko zna šta će se desiti...

Pavlek se borio sam sa sobom. Da li da odmah pobegne ili da pre upozori Filipa i da ga povede sa sobom. On bi bio drukčiji drug nego Nejče. Sa njim bi bilo lepo lutati po svetu... Sakriven iza stene sedeo je na sprudu, razmišljao i bacao kamenčiće u vodu, tako da su se pravili kolutovi. Odjednom skoči na noge. Odlučio je da ide u grad, po Filipa — ako nije samo prekasno... Ako je suviše kasno, nekako će se izvući...

Bio je već na stazi, kad oseti revolver u džepu. Ne može s njim u grad. Ako ga uhvate i pretresu, teško njemu! A bilo mu je strašno žao da se odvoji od njega. Hteo je već da zamahne da ga baci u talase, kad mu se ruka opusti kao oduzeta. Srce mu nije dozvoljavalo. Zakopaće ga. Ako stigne, doći će sa Filipom da ga potraži. Biće im dobar i veran drug na njihovim usamljenim putevima.

Odgurnu kamen koji je ležao u pesku. Iskopa jamu i u nju spusti revolver. Pre toga je sve metke stavio u bubanj. Opet navali kamen na revolver i sa strane ga zasu peskom. Upamtio je mesto da bi ga mogao naći.

Tiho, kradimice, pope se strmom stazom na breg. Ležeći potrbuške, upola sakriven u grmlju, oprezno je posmatrao okolinu. Nekoliko seljaka radilo je na njivama. Putem su tandrući jurila prazna kola. Sunce je već bilo izišlo iz magle na horizontu i razlilo se preko Obsočja i Brda.

S rukama u džepovima i tiho zviždućući, kao da mu ništa ne tišti dušu, krenu kolskim putem. Da ga je neko video, pomislio bi: ovome dečaku prohtelo se da luta od rane zore! A on je bio sav napregnut, oči su mu letele na sve strane. Mamilo ga je grožđe koje mu se nudilo iz požutelog lišća. Teško iskušenje za prazan stomak, koji se sve jače javljao. Ne bi mu trebalo više od dva koraka u stranu i da pruži ruku...

Ispred sebe, među dudovima iza okuke kolskog puta, ugleda dva čoveka gospodskog izgleda, koji su mu se približavali brzim koracima. Bili su u živom razgovoru i možda ga još nisu opazili. Pavlek čučnu od straha. Zatim skoči u stazicu između dva duga reda vinove loze. Trčao je pognut duž njive i nije smeo da se osvrne.

Na drugom kraju udari na seljaka koji ga je mrko gledao opirući se na budak.

— Zar ne znaš gde je put? — progundā.

— Znam — reče Pavlek i osvrnu se. Nepoznati ljudi išli su dalje putem. I ako ga traže, nisu ga opazili. On glasno odahnu. — Ovuda mi je kraće — pokaza seljaku stazu koja je išla između njiva.

Produži njome kao da je to jedini put koji vodi u grad.

— Miriše ti grožđe! — ču za sobom. Pavlek je bio uvređen što ga seljak smatra za poljskog lopova, mada mu je bilo teško da se odupre iskušenju, toliko mu je mirisalo grožđe. Nije bilo zgodno da se zaustavlja i prepire sa seljakom. Žurio je da što pre izide iz polja i da stigne među bašte i kuće.

Nije išao posred grada, da ga ko ne presretne i ne uhvati. Zaobilazio je sporednim ulicama. Žurilo mu se, ali mu je iz neke mlekare tako zamirisao svež hleb da mu se noga sama od sebe zaustavila. U džepu je zveckalo još nešto sitnine.

Uđe, naruči šoljicu toplog mleka i veliki komad hleba. Jeo je, dok je jednim okom motrio kroz vrata na ulicu, a jednim uhom nehotice slušao brbljivu mušteriju koja je razgovarala sa prodavačicom.

— Juče su, gospođo, pohvatali neke đake. Jednoga sam videla kad su ga vodili.

— Zaista, gospođo? Šta mi kažete! Šta su uradili?

— Valjda su krali. Novac! Mnogo novca! Bila ih je čitava banda. Nisu još sve pohvatali. Neke još traže...

Žene su nadugačko raspredale kako je današnja omladina pokvarena. Osvrnuše se na Pavleka, kome odjednom udari krv u obraze. Činilo mu se da njihov pogled govori: možda je i ovaj jedan od njih; sad se časti ukradenim novcem...

Pavlek je želeo da naruči još jednu šoljicu mleka, ali mu se sad najednom strašno žurilo. Imao je osećanje da mu gori pod nogama. Dok je plaćao, ruka mu je drhtala; brzo je izišao na ulicu.

16.

Brigadir Papagalo bio je toga dana najsrećniji čovek na svetu. Iako mu je lice bilo namrgođeno, srce mu se samo od sebe smeјalo. Pred očima mu je lebdelo napredovanje u službi kao zrela kruška na grani. Ptičice koje je već nekoliko meseci tražio cvrkuću ulovljene u kavezu. Anibale je bio sjajan dečko.

Ali varao se kad je mislio da će iz prvoga koga uhvati za uši izvući priznanje lako kao čobani cvrčka iz rupice. Tonin i Jerko bili su tvrd orah. Krivicu za sve što su imali u rukama uzimali su na sebe. Za sve drugo bili su gluvi. Još malo pa bi tvrdili da se uopšte ne poznaju. Tonin je čak i Anibalu oči u oči poricao da mu je Pavlek ma šta dao. Pavlek se sam odao time što nije bio kod kuće. Našli su i njegove školske knjige i letke. Ali iz Jerka i Tonina ni batina nije mogla isterati više nego što su sami hteli da kažu.

Pomogao mu je Nejče. Nije se prevario kad je računao da će ovaj plašljivi dečak sve izbrbljati. Nejče je bio sav izbezumljen iz straha od zatvora, a sem toga zapretili su mu čak i smrću. Ali ako sve kaže, obećali su mu da će ga pustiti da se vrati tetki. Koliko se bojao zatvora i smrti, toliko je bio i lakoveran, i to mu je razvezalo jezik. Otkrio im je Pavlekovo skrovište pored reke; pri tom je želeo da ga ne nađu. Odao je i Filipa. Nije prećutao ni to da je Žutka upozorila Pavleka i njega da ih traže. Istresao je sve što mu je bilo na pameti. Samo neku važnu pojedinost morali su da mu isteraju batinom. Zapisali su svaku njegovu reč.

Kad su toga jutra uhvatili Filipa, koji nije ništa ni slutio, na stepenicama su šćepali i Pavleka. Papagalo se pobedonosno nasmejao. Poslao je dva agenta na Soču da ga iznenade, a on mu je uleteo u šake.

Pavleku još nikad nije bilo tako teško. Došao je suviše kasno. Od straha i čuđenja razrogačio je oči. Noge su mu se tako ukočile da ne bi mogao pobeći ni kad bi mu se pružila prilika. Filipa nije mogao da spase, čak je i sam uleteo u zamku. Razočarenje mu je obuzelo srce, glava mu je klonula...

Stajao je u kancelariji pred brigadirom. Ruke su mu bile opuštene, ali glava mu više nije bila oborena. Gledao je smelo i mirno. Bio je spreman na sve. Na kraju stola sedeo je Bastone, pred njim je ležao trskovac.

Papagalovo lice imalo je izraz izveštačene žalosti i razočarenja. "To je taj mangup", govorele su njegove oči, "od koga sam hteo da napravim svoga poverenika. U lice me je bestidno lagao i pretvarao se."

Pogleda u agenta i namignu mu da iziđe. Brigadir i Pavlek ostadoše sami.

— Žalostan sam — progovori Papagalo tobože tužno. — Vrlo sam žalostan. I razočaran. Do dna duše. Ti — u takvom društvu! To nisam očekivao...

Pavlek je ćutao. Ove reči nisu mu doprle do srca.

— Ništa ne kažeš? — produži brigadir. Ni ja ne znam šta još da kažem. Ni šta da mislim. Samo se čudim. Strašno se čudim. Mislio sam da si dobar dečko. Šta će reći tvoj otac? Silno će ga zaboleti.

Pavlek upre pogled u zemlju. Pri pomisli na oca zaista mu nije bilo lako. Neće smeti da iziđe pred njega.

— Bio sam ti prijatelj. Zvao sam te da nešto porazgovaramo. A ti si me izbegavao, jer ti savest nije bila čista. Zar nije tako?

Pavlek je i dalje ćutao.

— Ne mogu da verujem da si tako pokvaren. — Papagalo spusti glas i produži u prijateljskom tonu. — Ne mogu da verujem. Srce mi ne da. Ti si samo zaveden. U to sam uveren. Zato hoću da ti pomognem kao svome prijatelju. To što ste činili, to je zločin. Veliki zločin! O tome šta će se dogoditi s tvojim prijateljima neću ni da govorim. Dobiće ono što su zaslužili. Samo tebi, ako sve kažeš, priznaš i pokaješ se, progledaćemo kroz prste. Ne boj se! To neće niko znati sem mene. Niko! Vidiš da smo sami. Govori! Ispričaj potanko i istinito kako je to počelo, koliko vas je bilo, šta ste radili i šta ste još nameravali da učinite. Sve, sve! Ništa ne smeš prećutati. A onda ćemo te odmah pustiti kući. Sutra možeš opet u školu. Nećemo te zatvoriti...

Dečko je stiskao usne i ćutao.

— Nećeš da govoriš? — brigadir povisi glas i naroguši se. — Onda ću da te ispitujem. Ali pazi — govori istinu! Gde ti je revolver?

Kad su Pavleka uhvatili, odmah su mu pretresli džepove. Tada nije ni mislio da traže revolver. Sad se setio Nejčeta. O, Nejče! Za čas uvuče glavu među ramena, ali je opet podiže.

— Nemam revolver.

— Znam da ga nemaš. Ali imao si ga. Tonin ti ga je dao. Pucao si iz njega. Gde si ga sakrio?

— Nisam ga imao — reče Pavlek. Nekoliko trenutaka Papagalo ga je besno gledao u oči. Zatim zavuče ruku u fioku, izvadi šareni letak i gurnu mu ga pod nos.

— Znaš li šta je ovo?

— Ne.

— Ne znaš? Našli smo među tvojim knjigama. Hoćeš li i dalje da tajiš?

Pavlek je ćutao.

— Ko ti je ovo dao?

— Niko. To nije moje.

Brigadir je stiskao usne i jedva je prigušivao bes.

— Želeo sam da ti pomognem, a ti hoćeš da me vučeš za nos — povika. — Mi već sve znamo! — Sve — crni brate! Rasturali ste letke s antidržavnom sadržinom. Izvesili ste slovenačku zastavu. Hteli ste da na zidove prikačite poziv na pobunu. To je veleizdaja! A veleizdaja se kažnjava smrću. Smrću! Povešaćemo vas... Samo ako sve kažete i pokajnički priznate, oprostićemo vam...

Pavleku lako zadrhtaše noge. Ali saznanje da je neko sve izdao pogodi ga više nego pretnja smrću.

— Hoćeš li da govoriš? — upita brigadir.

Pavlek samo odmahnu glavom, nije imao glasa.

Papagalo pritisnu na zvonce. Uđe Bastone i upitno pogleda brigadira.

— Neće da govori — reče Papagalo. — Ništa nije učinio. Nevin je kao ovčica! Hoće da me uveri da je belo ono što je crno. Ali mi imamo sredstva da mu razvežemo jezik — reče pretećim glasom i okrenu se Pavleku. — Ja te neću tući. Ni gospodin Bastone te neće mlatiti. Tući će te tvoja tvrdoglavost...

Agent uze štap sa stola, savi ga i stade pred Pavleka kao krvnik. On rukama pokri lice i glavu i sav se poguri; ukočen, bez daha, očekivao je prvi udarac...

17.

Pero mi se opire da potanko opisujem muke "Crne braće". O tome kako su izvlačili istinu iz njih mogao bih napisati pet poglavlja, ali bih i ovo jedino više voleo da izostavim. Svi su bili dostojni sažaljenja. Pa i Nejče. Ne osuđujmo ga suviše strogo! Nije on rđav dečko, samo je velika kukavica i tako naivan da nije video dalje od nosa. A ove osobine ne mogu od nekog dečaka napraviti junaka čak ni kad je u družini "Crne braće".

Nisu ga pustili, kao što su mu obećali, ako sve kaže, i onda se gorko rasplakao. I njega su samoga zatvorili u tesnu ćeliju kao i njegove drugove. Ćelija je bila mračna, bez prozora, samo je iznad vrata bio otvor za vazduh. Danju je bila tišina, kao da čami zakopan duboko pod zemljom. A po svu noć su se uz škripu otvarala vrata, dečake su vodili na saslušanje. Kroz zidove čuli su se udarci, vapaji i ječanje. Strašni glasovi koji su izazivali užas i Nejče nije mogao da ih sluša. Zatvorio bi uši, ili bi se bacio licem na drveni ležaj i drhtao kao u groznici.

Ponekad bi, i po dvaput ili triput na noć, zaškripala i njegova vrata. Vodili su ga na suočenje. Čas pred Jerkom, čas pred Toninom, Pavlekom ili Filipom morao je da ponovi ono što je već izjavio. To je bilo najstrašnije. Drhtao je kao trepetljika a oči su mu bile tako tužne kao da preklinju da mu oprostite. Pogledi njegovih drugova, pretučenih tako da su se jedva držali na nogama, bili su začuđeni, puni pretnje i prezira. Zbog njegovog svedočenja počeli su priznavati. Svi, sem Jerka, koga su zbog toga tako izmučili da ga više noge nisu držale i vukao se kao senka.

Ali priznanjem onoga što je izjavio Nejče završilo se tek prvo poglavlje. Počelo je drugo, a s njime i nove muke. Papagalo, koji je u međuvremenu unapređen u komesara, nije verovao da su đaci sami smislili ono što su radili. Smatrao ih je za obične derane. A derani se igraju Indijanaca ili razbojnika, a ne zaverenika. Hteo je da sazna ko ih je na to nagovorio, ko im je davao pare i uputstva. Verovao je da će otkriti veliku, opasnu zaveru. U tom verovanju sav je goreo od revnosti i nestrpljenja.

Ali ono što nijedan od dečaka nije znao i nije učinio nije se moglo izvući ni iz takvog zeca kakav je bio Nejče. Nisu pomogla ni obećanja ni pretnje. Bastone je svojim štapom uzalud revnosno vitlao u službi domovine. Nejče je cicao pod udarcima.

— Hoćeš li da kažeš ko vas je tome učio? — siktao mu je Papagalo u uho. — Ko vam je davao pare? Hoćeš da govoriš?

— Da, da.

Štap učuta.

— Onda reci! Ko?

Nejče je stajao pred komesarom kao ošamućen, nije znao kako da se izvuče. Ko? Niko! Ali to nisu hteli da mu veruju. Da li da kaže da je tetka? Ili debeli pekar na uglu ulice, kod koga je išao po zemičke? Ili Toninov otac? Pavlekova gazdarica, gospođa Nina? Nije poznavao mnoge ljude u gradu. Ali ma koga da navede da bi se spasao, bila bi laž. Opet bi pljuštalo po njemu. Nije bilo spasa.

Odveli su ga natrag u ćeliju. Posle minut-dva kroz zid je dopiralo Toninovo jaukanje...

Papagalo se više uzdao u glad i žeđ nego u trskovac. "Crna braća" od prvoga dana nisu dobili ni mrve hrane, ni kapi vode. Stomak se ubrzo stišao i otupeo. Dečacima se iscrpla telesna snaga, kolena su im se tresla, osećali su da im se muti u glavi. Ali je žeđ teža od gladi, tvrđa je od svakog štapa. Grlo im je bilo suvo, kao da je puno peska, jezik im se lepio za nepce. Nisu mislili na šta drugo sem na vodu. I sanjali su samo o vodi, kako u širokom mlazu žubori pored usta. Okretali su glavu i mučili se da im bar kap kane na jezik. Imali su samo jednu želju, da se još samo jednom napiju vode, vode, vode — pa makar odmah posle toga umrli...

Četvrti ili peti dan doneli su im haringe. Divna riba kad možeš da je zaliješ po miloj volji. Nejče je pohlepno zagrizao u crvenkasto meso. Utolio je prvu glad, a činilo mu se da je i strašna žeđ popustila. Ali to je bilo samo za trenutak. Ubrzo je osetio još goru žeđ nego ranije, pekla ga je kao vatra i mutila mu razum.

Oteturao se do vrata i stao da udara pesnicama u njih.

— Vode — prigušeno, isprekidano čulo mu se iz grla. — Vode! Vode!

Bio je izmučen. Nije mogao više da stoji na nogama. Imao je osećanje da mu otiče jezik i da će na mestu umreti. Bacio se na daske, zagnjurio lice u šake, trzao se i ječao.

— Vode, vode, vode! — ponavljao je. Najzad mu jezik otkaza poslušnost, čulo se samo: — Vo-e, vo-e!

Spolja su se otvarala vrata. "Crnu braću" su opet vodili na saslušanje, ali sad se nisu čuli ni udarci ni jaukanje. Sve je bilo preteće mirno i tiho.

Došli su i po Nejčeta. Sav ošamućen oteturao se u hodnik. Rukom se hvatao za zid da se ne bi srušio. A usne su mu neprestano tiho ponavljale: "Vode, vode..."

Ovoga puta u mučilištu bilo je nešto drukčije nego obično. Za stolom je sedeo postariji gospodin, sede kose, glatko izbrijana, nepomična lica, levi kapak padao mu je na oko. Hladnim pogledom merio je Nejčeta. Pored njega sedeo je Papagalo, čije je lice bilo malo ljubaznije. Bastone je stajao kraj zida, bez štapa, s rukama prekrštenim na leđima. Na ivici stola stajao je lončić s mlekom; u njega je Nejče upro željan pogled.

— Sedi! — reče mu Papagalo.

Nejče sede. Ali ma kuda pogledao, oči su mu uvek ponovo letele na lončić.

— Bi li pio?

Dečak klimnu glavom, zračak nade zasvetli mu u očima.

— Píćeš — reče komesar dobrodušno. — Ali najpre govori! Znaš već šta bismo hteli da znamo. Neću da ti ponavljam.

Paklena žeđ, lončić mleka i uslov koji nije mogao da se ispuni — to je bilo isuviše za Nejčeta. Dušu mu obuze tako dubok, očajnički jad da zaplaka i zajeca od sveg srca. Sklopi ruke kao da moli, zaklinje i kune se, a oči su mu gledale tužno i optužujuće kao oči ranjene srne na izdisaju.

— O-o-o, ništa više ne znam — promuklo, isprekidano dopiralo je iz njegovog grla. — Sve sam... rekao... O-o-o, sve sam rekao... sve...

Reči mu prekide glasno jecanje.

Papagalo pogleda u sedog gospodina i lako sleže ramenima, kao da ne zna šta još da učini. Gospodin je još nekoliko trenutaka gledao u Nejčeta, a onda odsečno odmahnu rukom i zagleda se u sto.

Papagalo uze lončić i ponudi ga Nejčetu.

— Na, pij! — reče ljubaznim glasom. — Popij sve!

Nejče zgrabi lončić obema rukama i još plaćući stade žudno da pije, kao da time spasava život.

— Bi li još pio? — upita ga komesar kad Nejče stavi na sto prazan lončić.

— O, još bih!

Bastone mu iz bokala koji je stajao na prozorskoj dasci opet nasu mleka.

18.

Saslušanje "Crne braće" završilo se, prebacili su ih u sudski zatvor. Još su im se poznavali udarci, bili su strašno bleđi, s crnim kolotovima ispod očiju, pa ipak su im svima lica bila nasmejana. Kroz velike prozore sa rešetkama dopirao je vazduh, sunce je sijalo u zidove. Vode su mogli da piju koliko im je volja. A obećali su im čitav hleb i u podne porciju tople čorbe. Na gvozdanim krevetima čekali su ih jastuci preko kojih su bili prebačeni čaršavi i pokrivači.

U ćeliji su već zatekli mladog druga kome je bilo ime Jušt. Bio je nešto premalen za svojih sedamnaest godina, riđa kosa bila mu je kratko očiššana, sa pegavog lica drsko su mu gledale sive oči. Pantalone su mu bile pocepane, cipele iskrivljene, ruke su mu strčale iz rukava suviše malog kaputića. Zbog smelosti s kojom se kreveljio za stražarom kad je izlazio, odmah se dopao dečacima.

Nejče, s kojim niko nije govorio niti ga je gledao, izabrao je postelju u uglu iza vrata. Tih i plašljiv, držao je ruke među kolenima i kao zadubljen u neku misao natmurena lica buljio u pod... Jerko je bio kao senka. Kad je ušao u ćeliju, zaneo se od slabosti. Sad je sedeo na svojoj

postelji pod prozorom, presamićen, i tužno se smešio. Oči su mu grozničavo gorele, telo mu je malo podrhtavalo.

— Ako si bolestan, leži! — reče mu Jušt pokroviteljski. — Kad je neko bolestan, sme da leži i preko dana. Jesi li bolestan?

— Nije mi dobro — reče Jerko.

— Sutra možeš da se javiš na lekarski pregled.

Jerko namesti postelju, leže i pokri se do glave. Zatvorio je oči i tiho disao. Milina mu se razlila po udovima.

Jušt pretrese džepove, nađe pikavac i pripali ga. Prilepio ga je na usne i pušio ne vadeći ga iz usta. S rukama u džepovima od kaputa hodao je po ćeliji i bacao pogled čas u jednog čas u drugog.

— Šta li ste to skuvali? — upita on.

— Ništa — odgovori Tonin.

— Pih! — prezrivo dunu Jušt. — Zar meni to da pričate! Zatvorili su vas ni za šta. Nađite nekog drugog pa mu to kažite.

— Eh! — uzvratil Pavlek. — Bacali smo nekakve listiće. Zar je to nešto?

— Aha! — reče Jušt. — O vama sam već čuo. Ovde se sve sazna. Jesu li vas dobro izmlatili?
— upita gledajući u Toninovo podnadulo oko i u Filipove otečene usne.

— Ne možemo se požaliti da su premalo — odgovori Tonin upola u šali. — A ti? Zašto si ovde?

— Gospodar kod koga sam radio ošamario me. A ja sam ga udario u trbuh tako da se prostro na licu mesta. Dve godine mi ne gine.

Đaci su gledali Jušta sa sve većim divljenjem. Ali ono o šamaru i udarcu bilo je načisto izmišljeno. On je bio skitnica koga su već više puta proterivali, ali se uvek nanovo vraćao u grad. Biće da mu se i nešto što nije bilo njegovo prilepilo za prste. Ali stideo se da to prizna. Đake je smatrao za dečurliju, ali bili su "politički"; to je izazvalo u njemu nemo poštovanje.

— Dve godine! — uzviknu Pavlek, kome se i ovo nekoliko dana činilo duže od nekoliko meseci.

— I vama će ih natovariti — reče Jušt, ispljunu ostatak pikavca i zgazi ga. — Jeste li što priznali?

— Sve smo priznali — progundā Filip, koji se sve vreme jedva savladavao, i otrovno odmeri Nejčeta. — Pa morali smo da priznamo kad su već sve znali. Onaj zec tamo dobio je proliv i sve je izletelo iz njega.

Nejče podiže uplašene oči. Očekivao je taj trenutak i strepio od njega. U policiji mučila ga je svest o krivici i osećanje stida, ali nije se plašio od drugova. Tamo mu nisu mogli ništa učiniti. A sad je opet bio među njima. Boleo ga je i sam prezir, a još više ga je zboleo prekor. Molećivo pogleda sve redom; činilo mu se da mora da se brani i opravdava.

— Tako su me tukli! — otegnu plačljivo.

— Tukli? — nasmeja se Filip suvo i podrugljivo. — Tebe su mlatili, a nas su milovali, je li? Zar ne vidiš kako su mi udesili njušku. Verovatno ti ništa nisu dali ni da piješ ni da jedeš, a?

— Nisu.

— Joj, a nas su tako kljukali — javi se Tonin. — Stomak su mi pokvarili. Pavlek, jesi li mogao da pojedeš sve kobasice koje su ti natrpali?

— Ah, nikako! — odmahnu Pavlek rukom. — Ja bogme nisam. Još i sad ih nosim na leđima.

Dečaci se nasmejaše.

— Ali ribu su ti ipak dali — opet se javi Filip.

— Jesu, bila je tako slana — zastenja Nejče. Od nje sam bio još više žedan.

— Gle magarca! — udari se Filip po bedru. Pojeo ju je, proždrljivac! — Da su hteli, za čašu vode priznao bi im da si moj pokojni stric.

Opet smeh.

Filip stade pred Nejčeta i gurnu mu pesnicu pod nos.

— Još ćemo mi razgovarati — reče preteći. — Ne ovde, tamo napolju... Upamti!

— Za sve sam samo ja kriv — uzviknu Nejče gotovo plačući i skoči na noge. — A Pavleku i Toninu ne kažeš ništa? Oni su krivi što je Anibale video letke. Tako je sve izišlo na videlo...

Nejče nije stigao da izgovori do kraja. Tonin odozgo skoči preda nj i udari ga po licu. Ono što je sam sebi svih ovih dana prebacivao Nejče mu je tresnuo u lice. To nije mogao da podnese.

Nejče se uhvati za lice i na sav glas zajauka.

— Ćuti! — prosikta Jušt, koji se dotle sjajno zabavljao. — Ćuti! još ćeš nam navući nekog đavola na glavu!

Dečaci se učutaše kao uplašeni miševi. Samo je Nejče tiho jecao i šakom brisao suze.

U hodniku se začuše koraci. Otvori se prozorče na vratima i pojavi se tamničarevo lice.

— Ko viče? Šta je?

— Ništa — reče Jušt. — Hteo bi kući, pa plače — pokaza na Nejčeta.

— Neće on kući, nego u podrum, ako bude dosađivao — reče tamničar oštro. — U tamnicu.

Prozorče se nanovo zatvori. Jerko, koji je bio zadremao, probudio se. Odupre se na jednu ruku i pogleda po ćeliji.

— Pustite ga! — reče tihim glasom. — Pustite ga! Ne vodite računa o njemu, kao da ga nema... Kao da ga nema...

On ponovo leže i G zatvori oči.

Pavlek mu priđe i sede na ivicu postelje.

— Jerko? Jesi li zaista bolestan?

Drug ga pogleda i bolno se osmehnu.

— Ne znam — reče.

— Šta osećaš? Gde te boli?

— Ništa me ne boli. Samo sam slab. Ne mogu ništa... Ne mogu ništa... Kad se naspavam, biće opet dobro...

— Želiš li nešto?

— Malo vode... Vode...

Pavlek mu donese vode. Popi nekoliko gutljaja i opet zatvori oči...

Uveče, kad su polegali i sve ćelije utonule u tišinu, Tonin podiže glavu i tiho zovnu Pavleka.

— Šta je?

— Gde si stavio pištolj?

— Sakrio sam ga — reče Pavlek tako tiho da ga sem Tonina niko nije mogao čuti. — Papagalu sam kazao da sam ga bacio u vodu. Ali nisam. Sakrio sam ga.

Tonin se nasmeši. Onda se učutaše. Kroz prozor je dopirala svetlost sa dvorišta i ocrtavala mrežaste kvadrate na zidu.

19.

Počinak nije povratio Jerku snagu. Spavao je nemirno i svakog časa se budio. Njegovi drugovi su motali hleb i kusali vruću čorbu. Opet im se pojavilo malo rumenila na licu. Jerku je svako jelo bilo odvratno. S vremena na vreme zamolio bi samo vode, jer ga je mučila žeđ. Ležao je i dremao, ponekad bi se gubio i buncao.

Često je sanjao da stoji pred dželatima. Još češće je mislio na to. Bio je najslabiji među "Crnom braćom", ali i najveći junak. Ono što je rekao ili prikrio prvog dana nije više poricao. Nisu ga smekšali priznanja drugova, ni udarci ni glad, ni žeđ. Papagalo je od besa škrgutao zubima; uvrteo je u glavu da ga mora slomiti. Smatrao ga je za vođu "Crne braće". Dušu mu

nije mogao slomiti, ali mu je slomio slabašno telo. To je za Jerka bilo suviše da bi mogao podneti. Bilo mu je kao da se nit života u njemu prekinula.

Drugovi su bili utučeni zbog njegove bolesti. Vraćala im se snaga, voleli bi da glasno govore i da se smeju, ali su tiho hodali i samo šapćući razgovarali. Čas ovaj, čas onaj prišao bi bolesnikovoj postelji i gledao ga sažaljivo; želeli su da mu pomognu. Nisu smeli da ga suviše često bude i da ga zapitkuju želi li što. Ponekad bi jedva primetno otvorio oči i pomerio ruku kao da hoće da kaže da ga ne uznemiravaju. Nadali su se da će jednog dana upreti u njih vedar pogled i da će im se osmehnuti. Na smrt nisu ni pomišljali.

Jednog dana sedeli su na Juštovoj postelji, s čuđenjem su posmatrali skitnicu kako od zgnječene sredine hleba vešto pravi cvet, i tiho razgovarali o bolesniku.

— Zašto ga ne pošalju u bolnicu? — upita Pavlek.

— Zašto? — ponovi Jušt. — Pa čuo si lekara. Bilo da te boli trbuh ili glava, prepíše ti odmor, ricinusovo ulje i post. A onda zinu kao somovi kad neko umre.

— Pa umre li kogod?

— Dabome. Jednom prilikom, pre mesec dana, kad li, umro je jedan čovek.

— Ovde? — upita Tonin.

— Na onoj postelji — pokaza na Nejčeta, koji je kao izgnanik čamio u svom kutu. — Nisu mu verovali da je teško bolestan. Po noći ustao je i odjednom se srušio. Položili smo ga na postelju; još dvaput je dahnuo i umro.

Dečaci pogledaše na bolesnika koji je izgledao kao mrtvac, samo mu se pokrivač na grudima lako dizao i spuštao. Bilo im je kao da se među zidovima osetio dah smrti.

Uveče, pre nego što su plegali, jedan po jedan prilazili su Jerku. Možda bi hteo vode. Činilo im se da duboko spava; nisu se usuđivali da ga bude...

Bolesnikovo disanje bilo je te večeri još više isprekidano. Ponekad bi se zaustavilo, a zatim bi dah svom silom, s mukom, krkljajući provalio iz grudi... To nije čuo niko sem Nejčeta. On je tiho čamio u svojoj postelji i u besanici bolovao svoj bol. Bio je osetljiva srca, pekao ga je prezir drugova. Ali najviše ga je bolelo Jerkov prezir. Njegove reči, da ne vode računa o njemu, "kao da ga nema", kojima ga je osudio i odbacio, nije mogao da preboli. Uvek mu se divio, gotovo ga je obožavao; nadao se da će ga bar on razumeti i oprostiti mu slabost. Pa to što je učinio on nije hteo da učini, ali nije mogao drukčije. Njegovo srce nije moglo dalje da podnosi da ga Jerko osuđuje i odbacuje.

Tiho je ustao i oslušnuo da li svi spavaju. Niko se nije micao. On priđe Jerku, kao što je već odavno nameravao, ali nikad nije imao dovoljno smelosti. Kleče na jedno koleno i uhvati bolesnikovu bledu, koščatu ruku koja je nepomično ležala na pokrivaču.

— Jerko! — tiho zovnu. — Jerko!

Bolesnik zadrža dah, kao da osluškuje, ali ne može ni da se pomeri ni da otvori oči.

— Jerko, čuješ li? — prošaputa Nejče vatreno. — Jesi li ljut na mene?

Tada Jerko malo otvori oči. Zasvetleše mu se pri slaboj svetlosti koja je dopirala iz dvorišta.

— Jerko, jesi li ljut na mene? — ponovi Nejče.

Bolesnikovi kapci opet se zatvoriše, a njegova ruka lako stisnu Nejčetovu. U tom stisku Nejče oseti razumevanje za svoju duševnu patnju, opraštanje i tihi znak novog prijateljstva. Zatim mu prsti naglo popustiše, ruka mu ostade opuštena na pokrivaču. Iz grudi mu provali dah i zagrgota na usnama.

Nejče oseti zahvalnost i zadovoljstvo, ali u isti mah obuze ga užas. Video je kako umire njegova starija sestra. Ta slika urezala mu se tako duboko u dušu da je nikad nije zaboravio. I sad mu se učini da je pored Jerka nanovo doživljava.

Jedva se otetura do Pavlekove postelje.

— Pavlek! — prodrma druga. — Pavlek!

Pavlek se probudi, diže glavu i začuđeno, mrzovoljno pogleda Nejčeta.

— Šta je? Šta hoćeš?

— Jerko umire.

Pavlek ustade i priđe bolesniku. On nije odgovarao na njegovo dozivanje. Teško je disao, kapci mu se jedva malo podigoše.

Ćelija se razbudi.

— Šta je, šta je? — upita Jušt u polusnu.

— Jerko se više ne odaziva — promuca Pavlek, kome se od tuge steglo grlo.

Jušt ustade, opipa Jerkovu ruku i protrese mu ramena. Ništa. Bolesniku je opet zastao dah. Ne rekavši ni reči, skitnica ode do vrata i zalupa.

Dremljivi tamničar upali svetlost i mrzovoljno pogleda kroz prozorče.

— Šta je? Zašto larmate?

— Umreće — pokaza Jušt na Jerka. — Zovnite lekara!

— Lekara — u ovo doba? — razbesni se tamničar gledajući u Jerka. — Šta ćete još izmisliti! Lekar će doći ujutru. Čovek ne umire tako brzo... U postelje! Spavajte! Ne remetite tišinu!

Prozorče se zatvori, svetlost se ugasi, koraci se udaljiše.

Dečaci nisu legali, ostali su da sede na ivici svojih postelja. Ne bi ni mogli više zaspati. Osluškivali su bolesnikovo neravnomerno disanje i razmišljali. Samo s vremena na vreme čula bi se poneka reč izgovorena šapatom. Šta da rade? Kako da pomognu drugu? Bili su bespomoćni.

— Znaite šta da radimo — javi se Jušt, koji je ležao na leđima s rukama pod glavom i gledao u tavanicu. — Da ga pokrijemo čaršavom i kažemo da je umro. Onda će ga odneti.

Dečaci su ćutali. Predlog skitnice nije im se sviđao. Činilo im se da bi se tako rugali sa smrću i izazivali je.

— Kako hoćete — reče Jušt, malo uvređen zbog ćutanja. — Ne teram vas. Onda čekajte! Dotle će vam zaista umreti...

Tonin i Filip pogledaše se dugim pogledom. Zatim je Tonin prišao Jerku i posmatrao ga nekoliko trenutaka. Odluči se i povuče čaršav sa svoje postelje. Filip mu pomože da pokrije bolesnika celog. Stajali su opuštenih ruku, kao da ne znaju šta još da urade. Jušt odgega prema vratima.

Tamničar uplašeno pogleda kroz prozorče na prekrivenu postelju koja je izgledala kao mrtvački odar. Poverovao je kad su mu rekli da je Jerko umro. To je na njega ostavilo mučan utisak. Ode brzim koracima i vrati se s jednim drugom. Buljili su u ćeliju i nešto se došaptavali. Zatvoriše prozorče i odoše bez reči.

Posle jednog sata — a možda i samo posle pola sata, jer minuti su prolazili strahovito sporo — zaškripa reza na vratima.

Uđe tamničar sa lekarom sanjiva i podbula lica kao u pijanice; oko čele iznad čela stršila mu je proseda kosa.

— Gde je mrtvac! — upita on, i ne sačekavši odgovor pođe pravo prekrivenoj postelji. — Kako se to moglo desiti? — čudio se.

Odgurnu čaršav, opipa bilo bolesniku, podiže mu malo kapke, prisloni uvo na srce i dugo je slušao.

— Još je živ — reče. — Ali... — hteo je još nešto da kaže, ali učuta. — Zašto me niste ranije zvali? — upita prekorno tamničara. — Odmah u ambulantu! A sutra u bolnicu...

"Crna braća" stajala su i nemo gledala. Malopre su se bojali da će ih saslušavati i zbog laži i prevare, ali sada nisu ni mislili na to. Srca su im razdirala sasvim drukčija osećanja.

Dodoše dva čistača u prugastim odelima s nosilima; položiše Jerka na njih. On za časak otvori oči, kao da se čudi, ali odmah sklopi kapke. Dečacima se činilo da sanjaju. Voleli bi da mu priđu, da stisnu ruku svome drugu i da mu nešto kažu, ali sve se obavljalo s takvom brzinom i strogošću da nisu smeli ni da se pomere.

Koraci se utišaše, dečaci nanovo polegaše i ostadoše da čame u mraku. Iz ugla kraj vrata dopiralo je Nejčetovo tiho jecanje. Nije znao da savlada svoju tugu. A Pavlek, Tonin i Filip stezali su zube i gušili svoj jad i bol.

Sutradan pre podne došla je u grad Jerkova majka. To je bilo prvi put da su zatvorenike mogli da obiđu njihovi rođaci i da im štogod donesu. Dotle su bili gluvi prema njihovim molbama i grubo su ih terali. Čak ni Golja, koji je sišao sa Pologa, nije ništa postigao. Papagalo ga je primio hladno kao da se nisu nikad poznavali.

Jerkova majka se začudila kad su joj rekli da njen sin više nije u zatvoru.

— Jeste li ga pustili? — upita.

— U bolnici je — odgovoriše joj.

Ženi se noge presekoše. Obuze je strašna slutnja.

— Je li teško bolestan? — uzviknu.

To nisu znali. Izgledao je slab, rekli su joj, pa su ga noću preneli u ambulantu. Ujutru mu nije bilo bolje, zato su ga prevezli u bolnicu.

Jadna žena, dok je žurila gradskim ulicama, teturala se kao da je pijana. Svih ovih dana osećala je teskobu u srcu. Čula je da dečake muče; bojala se da to Jerko neće moći podneti, jer je tako slabašan. Sad je mislila na najgore. Usne su joj stalno šaputale: O, da ga nađem još u životu!

Našla ga je u životu. Ali bio je sasvim bled i omršaveo; izgledalo je da ga napušta i poslednja kap snage. Oči su mu bile zatvorene, disao je gotovo nečujno, kao da je u nesvestici.

Kad ga majka ugleda takvog, srce joj se steže i umalo na sav glas ne zaplaka. Lekar stavi prst na usta. Žena shvati da ne sme uznemiravati bolesnika i priguši bol.

Jerko otvori oči. Kao da se probudio iz teškog sna, začuđeno pogleda oko sebe. Oči mu se zaustaviše na majci.

— Jerko! — tiho ga zovnu majka i nežno ga uhvati za ruku. Poznaješ li me?

— Da — reče on tiho. — Majko!

Toplo joj se nasmeši i opet zatvori oči.

— Hoće li ozdraviti? — šapatom upita majka lekara.

— To ne zavisi od nas — lekar je izbegavao da joj otvoreno odgovori. — Srce mu je slabo...

— Ako mora da umre, volela bih da ga odvedem kući — reče žena drhtavim glasom.

Pre nego što je odgovorio, lekar je neko vreme gledao kroz prozor na požutele grane kestenova.

— Odvedite ga — najzad reče. — Ja vam ne branim. Dobićete odobrenje.

Dao joj je pismo za Papagala. Nije znala šta je u njemu, ali je videla da je na komesara ostavilo mučan utisak. To ju je uplašilo, ali se tešila nadom da možda nije tako strašno. Uveravala je samu sebe da će Jerko ozdraviti u porodičnom okrilju i uz njenu negu. Papagalo joj je pisao odobrenje da ga sme odvesti kući. Nestrpljivo je čekala da joj ga preda, kao da se plašila da ne bude suviše kasno.

Srce joj se umirilo tek kad je Jerko ležao u kolima za hitnu pomoć i ona sedela pored njega. Gledala ga je pogledom punim ljubavi i držala ga za ruku. Njena vera u sinovljevo ozdravljenje bila je tako jaka da se tiho smešila.

Auto je jurio, trubio i tresao se... Jerko, koji je ležao kao bez života, opet otvori oči. Činilo se kao da za trenutak osluškuje šta se to s njim dešava. Onda mu postade jasno da se vozi kući i da pored njega sedi majka. Toplo ga obuze osećanje slobode. Nasmehi se i upre pogled u mutna stakla.

— Je li napolju sunce? — tiho upita.

— Jeste — odgovori mu majka. — Počela je berba.

— Je li grožđe ove godine slatko?

— Slatko je. Hoćeš li da ga probaš? — majka se maši za torbu i ponudi mu grozd.

— Tebi sam ga donela. Jedi!

Jerko uze zlaćani grozd, otkidao je zrna i stavljao ih u usta. Odjednom mu se ruke opustiše i on zatvori oči.

Majku ponovo obuze tuga i bojazan...

Jerko je izdahnuo nekoliko sati pošto su ga dovezli iz grada. Pred smrt je još jednom pogledao majku koja ga je držala za koščatu ruku. Zatim mu oči odlutaše na poznate slike koje su visile na zidu, zagledaše se negde u ugao i tako ostadoše. Srce prestade da mu kuca.

Majka zaplaka.

Kroz prozor je sijalo jesenje sunce koje se razlivalo preko Brda. Iz vinograda razlegao se smeh berača...

20.

Gospođa Nina i Žutka išle su na Jerkov pogreb. Dana, Jerkova sestra, došla je u grad po bratovljeve stvari i saopštila im tešku vest. Bile su duboko potresene, tuga im je obuzela srce.

Bio je divan dan, kao da je sav od zlata, kad su praznično odevene po podne išle prašnjavim putem između vrtova i vinograda. Govorile su vrlo malo. Nisu pominjale umrlog dečaka, bilo bi im suviše teško. Ali njegov lik stalno im je lebdeo pred očima.

Stara gospođa i devojčica dobro su se razumele. Kad je Žutka vratila mlin za kafu, dugo je pričala sa Ninom, i postale su prijateljice. Bezmalo svakog dana su se nalazile, razgovarale i nagađale šta je sa Toninom, Pavlekom i Jerkom. Nikad im nije ponestalo reči. I Žutku su bili oterali u policiju. Kinjili su je što je Pavleka upozorila da ga traže. Ali ona je znala da im tako odbrusi da su joj samo zapretili i pustili je... O đacima su u gradu govorili strašne stvari. Pričalo se da ih muče i tuku. Noću se njihovo jaukanje čulo čak na ulici. Gospođa Nina i Žutka gotovo nisu mogle da veruju u to. Tek kad su čule za Jerkovu smrt, uverile su se da ova pričanja nisu bile samo prazne reči.

— Pogledaj, Žutka, — reče gospođa Nina — kako je lepa ova baštica! Samo cveće.

— Da. Belo, plavo, crveno.

I obe pogledaše u velike bukete cveća koje su nosile u naručju. Nosile su ih na Jerkov grob. Žutka se seti slovenačke zastave "Crne braće", koju je brižljivo krila...

Pred kućicom u kojoj je ležao mrtav dečak stajala je čitava gomila ljudi. I bilo je toliko cveća da se sva ulica šarenila.

Jerko je ležao između sveća, s kitom crvenih karanfila među ukočenim prstima, lice mu je bilo tako mršavo kao da je sama kost i koža. Kroz lako podignute očne kapke gledale su njegove mrtve oči kao kroz pukotinu.

Njegova majka, sitna i mršava kao i on, sklopljenih ruku tiho je sedela pored njegovog uzglavlja. Tužno, s ljubavlju gledala je u njegovo lice. Kad su došli grobari, prenela se, zajaukala i bacila se na sina obema rukama, kao da ne da da joj ga odnesu.

— O, Jerko moj, šta su ti učinili, šta su uradili meni, tvojoj majci! — zakukala je iz sveg srca.
— Ubili su te! O, ubili su te! Šta će reći tvoj otac, koji ne može da dođe na sahranu da te još jednom vidi? Zašto su te ubili! Zašto, zašto su to uradili!

— Anice, — stavi joj ruku na rame njen brat — smiri se! Jerko, tvoj sin, umro je kao junak. Kao junak! — ponovi on i maramicom obrisa suze sa obraza. — Treba da se ponosiš njime, Anice! On nas je učio šta bi trebalo da radimo... Dete nas je učilo... Nikada ga nećemo zaboraviti. Svi ljudi znaju zašto je umro... Svi...

Da, svi ljudi su to znali. Svi! Ništa nije ostalo sakriveno, prnelo se po selima kao munja. Dečakova smrt sve je duboko potresla. Bila je kao prekor njihovoj savesti. Osećali su se Jerkovim dužnicima. Zreli vinogradi toga dana su zanemeli, svako je želeo da ga isprati na njegovom poslednjem putu. I da mu se oduži bar suzom i kitom cveća. Mnoštvo koje se okupilo bilo je u isti mah tiha pobuna i nemi protest protiv ubica. Neka krvnici znaju da sva srca saosećaju sa mrtvim đakom. I da u njihovim dušama žive iste reči koje su čitali na tajnim lecima, samo što ih nikad nisu izgovarali.

Vlastima je Jerkova smrt bila neprijatnija nego hiljade sitnih letaka. Više bi voleli da vide stotinu slovenačkih zastava kako vise na platanima. Letke bi pokupili, zastave skinuli, ali ovo se ne može izbrisati. U mnoštvu ljudi i obilju cveća videli su protivitalijansku demonstraciju.

Pred kućom smrti stajao je komesar Papagalo s dva agenta i četiri karabinjera. Očima je neprestano motrio ljude, koji su ga ćutke, ozlojeđeni streljali mrkim pogledima. Grupa muškaraca i devojaka stala je u krug kao da hoće da zapevaju.

— Nema pevanja! — uzviknu Papagalo. — Nije dozvoljeno. Zabranjujem!

Horovođa mu pride i podiže šešir.

— Mali oproštaj sa pokojnikom — reče ponizno. Svi smo ga voleli. I jednu pesmu na grobu. Kod nas je takav običaj.

— Zabranjujem! — ponavljao je Papagalo. Strogo zabranjujem! Raziđite se! Ili ću vas pozatvarati. Nema pevanja! I nikakvog govora! Ne dozvoljavam!

Pevaći se nisu razišli. Gledali su u horovođu koji je neodlućno stajao.

Komesar namignu karabinjerima, oni se umešaše među pevaće, razdvojiše ih i potisnuše u stranu.

Sahrana je bila tiha, bez pevanja i bez govora; ćule su se samo latinske obredne reći, koje je pokatkad prekidao glasan plać. Ali niko nije mogao da zabrani da se svako oko ne orosi suzama kad su grudve zemlje počele da padaju na kovćeg. Ni da ljubav i sažaljenje pokriju mrku humku vencima i kitama cveća.

Gospođa Nina i Źutka su poslednje položile svoje bukete.

Tiho su se vraćale u grad. U duši im je bilo još teže nego pre. ćutale su, zadubljene svaka u svoju misao.

Źutka je počela da plaće. Najpre tiho, a onda je glasno zajecala.

— Źutka! — tešila ju je gospođa Nina. — Pa i meni ga je Źao. Kad bi to nešto pomoglo, urlikala bih.

— Ta nije samo zbog toga... I Tonina... će ubiti...

Źutka udari u još jaći plać.

Gospođa Nina je dugo ćutala.

— Neće ga ubiti — najzad progovori. — Tonin mođe da podnese više nego Jerko. On je bio tako slabašan, jadnik! I, veruj, neće ih više tući. Sve će ih pustiti... Gle, neko je izgubio grozd. Uzmi ga!

Źutka uze grozd i obrisa suze. Reći gospođe Nine su je utešile. Nada joj zaigra u očima.

Źutkina nada nije bila uzaludna. "Crnu braću" su još istog dana pustili. Gospođa Nina, koja je to govorila samo radi utehe, i ne znajući rekla je istinu. Vlasti je hvatala zebnja od tihog talasa

ogorčenja koji se zbog Jerkove smrti širio po zemlji. Više niko u gradu nije verovao u njihovu laž da su pohvatali družinu mladih kradljivaca. Kad bi ovim mališanima za ono što su učinili sudili kao velikim izdajnicima, svi bi im se smejali. Da Jerko nije umro, verovatno bi ih još neko vreme držali pod ključem da se stvar unekoliko zaboravi. A ovako su ih još onog časa kad je Jerkov grob bio zasut cvećem izveli pred posebnu komisiju, preplašene šta će se s njima desiti.

Spasla ih je smrt njihovog druga, bili su pušteni, ali ipak nisu prošli sasvim bez kazne. Stavljani su pod policijski nadzor. To je za dečake koji vole da slobodno trčkaraju isto što i lanac za psa. Stalno pod strogim okom zakona s kim se družiš i šta radiš. "Crna braća", koja su dotle bila vezana na život i smrt, nisu smela više da se poznaju među sobom. Nikuda iz rodnog kraja, čim se smrkne u kuću, na spavanje s kokoškama... I povrh svega bili su isključeni iz svih italijanskih škola. Neko od njih je možda sanjao da će postati nešto veliko, a sad su ovi snovi odjednom prekinuti... Pa ipak su bili veseli da bi najradije vriskali kad su opet izašli na ulicu.

Pavlek, Tonin i Filip krišom su se dogovorili da se sutradan ujutru nađu pored Soče. Nije ih mogla sprečiti ni stroga zabrana da se više nikad ne smeju sastati. Čak ni Papagalova pretnja da će ih zatvoriti ako samo dvojicu od njih zatekne u razgovoru. Pavlek je morao da iskopa starinski revolver i da ga vrati Toninu. I ko bi im zabranio da se još jednom ispričaju od sveg srca pre nego što nadugo, ili možda zauvek, ne stegnu ruku jedan drugom.

Dolazili su svaki ponaosob, polako i oprezno kao krijumčari, osvrćući se na sve strane. Od divnog osećanja slobode usta su im se razvlačila u osmeh. Ali ipak njihova radost nije bila nepomućena, sećanje na Jerkovu smrt kao kamen pritiskalo im je grudi. Nečeta nije bilo, ali im nije nedostajao, dok im se bez Jerka i sloboda činila nekako pusta i prazna.

Jedan po jedan pristizali su do velike stene koju su zapljuskivali talasi Soče. Poslednji je stigao Pavlek.

— Gde ti je pištolj? — upita ga Tonin.

Pavlek nađe kamen koji je upamtio i odgurnu ga. Pod njim se ukaza revolver upola zatrpan peskom. Uze ga i svečano ga predade Toninu.

Tonin ga je zaljubljeno razgledao i istresao pesak iz njega.

— Ako ti okine, razneće ti ga; sav je kaljav — reče Filip. — Isprazni ga!

Tonin istrese metke u šaku.

— Mogu li da ih zadržim? — upita Pavleka. — Moje su oduzeli.

— Uzmi ih! — odgovori Pavlek. — Hteo sam ionako da ti ih dam. Šta će meni!... Ali pištolj dobro sakrij da ti ga ne nađu.

— Ne boj se! — reče Tonin. — Još će mi dobro doći — kad dođe pravi čas...

"Crna braća" pogledaše se značajno. Još se nisu sasvim odrekli buntovničkih snova.

— Jednom prilikom mogao bih ga pokazati Anibalu — zaškrjuta Filip ljutito.
— Ako ga sretnem, razbiću mu njušku.

— On je već dobio svoje! — dodade Tonin.

— A! Ko ga je to udesio?

— Šta znam ko — reče Tonin i stavi revolver u džep. — Neko u školi. Navukli su mu džak na glavu da ne vidi ko je — pa udri, udri... Kažu da ide zavijene glave.

Filip se glasno nasmeja, a Pavlek i Tonin se osmehnuše pri pomisli da ih njihovi školski drugovi nisu zaboravili.

Đaci legoše na pesak i odupreše se o laktove. Zamišljeno su gledali na onu stranu reke odakle su neki derani bacali kamenčiće koji su u ravnoj crti odskakivali preko mirnih talasa. Nad njima su visile požutele grane bagrema i lako podrhtavale na poventarcu. Sanjarili su. Bili su kao tri brodolomnika koji se s tihom tugom sećaju potopljene lađe.

— Tukli su nas kao volove, ali ipak je bilo lepo — uzdahnu Tonin.

— Da, lepo — potvrdi Pavlek.

— Hoćemo li se još kadgod videti? — upita Filip.

— Ja ću pobeći preko granice — reče Pavlek, jer je to bio čvrsto odlučio one poslednje noći.
— Tamo imam tetku. Ići ću u školu.

— Baš me briga za školu — pljucnu Tonin. — Biću bravar. Sad će mi otac biti profesor — gorko se nasmeja.

— Ja imam strica u Australiji — hvalio se Filip. — Pisaću mu da mi pošalje pare za put.

Filip je doista imao strica u Australiji, ali ono što je rekao bili su samo pusti snovi. Već tri godine stric se nije javljao; ko zna gde je nestao.

Filipova Australija bila je jedna stolarska radionica u koju će ga otac već iduće nedelje poslati na zanat.

Njihovi putevi će se razići. Dugo su ćutali, tuga im je pala na srce.

— Pisaćemo jedan drugom — javi se Pavlek.

— Hoćemo — potvrdi Tonin. — Često.

Krenuli su svaki svojom stazom preko polja i još dugo se osvrтали jedan za drugim.

Kad se Pavlek vratio sa Soče, zatekao je oca već u kuhinji. Sedeo je na pletenoj stolici i ljutito gledao sivim očima. Upravo je koreo gazdaricu da je i ona kriva što je Pavlek skrenuo s pravog puta. A gospođa Nina mu je uvređeno odgovarala da njegov sin nije više neko derle da ga vodi za ruku.

— I najzad — rekla je — šta je to tako strašno uradio? Da sam ja na vašem mestu, ne bih se toliko uzrujavala...

Na te reči Golja se nadu kao da će iskočiti iz kože.

— Sad se i ne čudim — reče promuklo. — O, onda se ničemu ne čudim! Svi ste poludeli...

Uto uđe Pavlek. Tiho pozdravi i zastade kod vrata. Bojao se da priđe ocu i da mu pruži ruku. Sav se strese pod njegovim prodornim pogledom i pođe prema prozoru. Otac ga je pratio očima. U tim očima bilo je više dubokog prekora nego prave srdžbe.

Kad je Golja saznao da su mu sina zatvorili kao zaverenika, umalo nije poludeo. Bilo bi mu gotovo draže da su Pavleka optužili za krađu. Sve vreme se klanjao i ulagivao vlastima da na njega ne bi pala ni senka sumnje, a sad mu je sin ovo priredio. Karabinjeri više nisu hteli da znaju za njega, a opštinski delovođa gledao ga je kao da mu govori: "Eh, sinjor Golja, nismo znali da je vaša kuća takva." I Golja je već video sebe kako je uništen, na ulici sa decom i ženom.

A za to je krivo ovo čupavo derište, ovaj debeljko Pavlek! Da se tada našao pred njim, prilepio bi mu vruć šamar. Ženi je prigovarao da je i ona kriva za ovu nesreću, jer je dečaka razmazila. Ionako je po svu noć plakala strepeći za sina, a sad je morala da guta i ovu gorčinu. Bio je spreman da oprost Pavleku ako se pokaje i klekne preda nj; ako ne pokaže da se kaje, izmlatiće ga na mrtvo ime, mada ga je dotle retko kada "pomilovao".

Ali Pavlek nije pokazivao ni trunke kajanja, samo mu se malo straha videlo u očima. Nije bio svestan, ili nije hteo da zna, u kakvu je nepriliku doveo oca. Golju je svrbela ruka, ali se svladavao.

— Nemaš ništa da mi kažeš, Pavlek? — upita ga s teškim prekorom. — Zar ni toliko ne zaslužujem da me otvoreno pogledaš.

Pavlek podiže oči i upre ih u oca. Bilo mu je teško. Ali ne zbog onoga što je učinio. Za to se nije kajao ni onda kad su ga najteže zlostavljali. Voleo je oca, iako su se u toj stvari razilazili. Bio je spreman da ga zagrlji, ali ne da cmizdri pred njim.

I dalje je ćutao.

— Zar nemaš jezika?

— Išao bih kući.

— Dabome da ćeš ići — reče otac. — Ja sam i došao po tebe. Svršeno je s tvojim učenjem. Kad nisi hteo da budeš gospodin, bićeš sluga.

— Pobeći ću — omače se Pavleku.

— Šta si rekao? — skoči otac i preteći podiže ruku. — Ponovi!

Pavlek obori pogled, ćutao je. Ocu se spusti ruka. Nije hteo da se obračunava sa sinom pred tuđim očima...

Požurili su da uhvate prvi popodnevni voz. Sedeli su pored prozora jedan naspram drugog. Golja je pušio cigaru, a lice mu je bilo čas tužno, čas ljutito. Pavlek je gledao kroz prozor.

— Lepu si poparu sebi skuvao — poče otac. Skuvao si je, ali ćeš je i pojesti. Sad si postao fini gospodin, spreda i pozadi, odozgo i odozdo. Kod mene ćeš drukčije učiti. Neće ti se bube rojiti po glavi.

Pavlek je očekivao da će mu otac čitavim putem puniti uši. Bilo mu je nesnosno, kao da ga ekser bode u nogu. Ali činilo mu se da je najbolje da čuti. Ako bi išta rekao, otac bi se još više razjario. Uto opazi nešto što privuče njegovu pažnju.

U krajnjem uglu vagona sedeo je Anibale zavijene glave. Kapa mu je bila navučena duboko na oči, ali ipak nije mogao da sakrije zavoje. Znači, ono što je rekao Tonin nisu bile samo prazne reči.

Nasmeši se od potajnog zadovoljstva.

— Ti se još smeješ? — začudi se otac.— Trebalo bi pre da plačeš nego da se ceriš! To nije smešno, to je žalosno.

— Pa ne smejem se tebi.

— A kome se onda smeješ? — okrenu se Golja. — Ja ti govorim, a ti me i ne slušaš. Pričam u vetar, je li? Osratomio si sebe, mene i celu kuću. Karabinjeri će paziti na svaki tvoj korak, kao da si lopov. Zar to nije sramota?

Pavlek se uozbilji i sleže ramenima.

— Ti to ne znaš? A ja ti kažem da je sramota. Naša kuća bila je dosad čista, a sad je ukaljano. I šta ste mislili da ćete učiniti, balavci? Da ćete svet okrenuti na glavu? Pile da napada kvočku? Ni meni nije baš sve pravo — spusti glas — ali nisam lud da uz vetar... Ko uz vetar... sam sebe ukalja. Onoga koji te hrani hlebom treba da slušaš, inače će te štapom. Ma ko da ti je gospodar, Petar ili Pavle, skini mu kapu, ne udaraj glavom o zid...

Pavleku očeve reči nisu bile po volji. Da ih je čuo pre godinu dana, verovatno bi se složio s njima. Ali on se u međuvremenu dosta izmenio. Od Jerka, s kojim je ponekad razgovarao do kasno u noć, naučio je mnogo štošta. A to mu nisu mogle izbiti ni batine u policiji. Usadilo mu se još dublje u glavu i u srce. Očeve reči bole su ga kao trnje. Voleo bi da mu odgovori, ali nije nalazio pravu reč.

— Ja... ja... — zamuca i učuta.

— Šta? Šta?

— Ja neću da budem fašista.

Otac je nekoliko trenutaka pažljivo gledao sina.

— Ta ne treba da budeš fašista — opet spusti glas i brzo se osvrnu oko sebe. — Ni ja nisam fašista. Ko ti kaže da budeš fašista?... Samo ti kažem...

Golja odjednom začuta, kao da mu je ponestalo reči. Možda je uvideo da je sve uzalud, da se od Pavleka sve odbija kao bob od zida. Misle svaki po svome i ne razumeju se, kao da mu govori kineski.

Ćutali su.

Kad su izišli na svojoj stanici, Pavleku se steglo srce. Grad sa školom, "Crna braća", uzbuđljivi događaji i teško iskustvo — sve je bilo iza njega. Bilo mu je teže nego onog jutra kad se pozdravljao sa drugovima.

Mesec dana kasnije, kad je lišće počelo da opada i dunuo hladan severac, Pavlek je jedne noći stajao na visokom planinskom grebenu. Krijumčar koji ga je vodio preko granice i na leđima nosio njegov kovčeg reče mu:

— Sad se još jednom osvrni na Polog; posle ga više nećeš videti.

Pavlek se osvrnu. Noć je bila bez mesečine, među retkim oblacima samovale su zvezde. Pogled mu je prelazio preko padina u tesne uvale; čitav predeo bio je utonuo u duboki mrak. Iz njega je samo ovde-onde kao svitac treperila sićušna svetlost. Daleko u maloj dolini video se gust skup svetlosti. Tamo je bio Polog.

U mislima je video pred sobom svoj dom. Majka sva uznemirena hoda unaokolo i strahuje za njega. Hoće li srećno preći na drugu stranu kroz divlje i usamljene predele. Otac se ljuti, jer je već odavno pala noć, a njega još nema kući. Kuda li tumara, skitnica jedna? Zar ne zna da mora biti kod kuće čim padne mrak? Možda mu je majka baš ovog trenutka rekla šta je opet učinio. S njenim znanjem i dozvolom, razume se... Otac je stao da viče i majci su potekle suze. A možda i nije vikao, nego je samo uzeo šešir i izišao, kao da neće ništa da zna o tome. Možda mu je to duboko u srcu čak i drago...

Kad ga je bio doveo iz grada, nije ga istukao, kao što je Pavlek očekivao. Samo je bio ljut i nije ga udostojio ni pogleda. Sluga ga je prodorno gledao, kao da mu govori: nemoj slučajno da kažeš ko ti je dao metke! Pavlek mu namignu i Johan se zadovoljno osmehnu ispod brka. Majka ga plačući zagrlila, kao da je držala da je već izgubljen. Njoj se najlakše poverio. Kad su ostali nasamo, otvorio joj je svoje srce i nije joj krio svoje želje. I ma koliko da joj je bilo teško rastati se sa njim, pomogla mu je. Napisala je sestri pismo i toplo joj ga preporučila. Bila je spremna da na svoju glavu primi očev prvi gnev... "A ti"; reče mu, "napiši ocu lepo pismo kad budeš s one strane..."

Dok je gledao na Polog i sećao se svoga doma, Pavlekovo srce obuze tuga. Oči mu se zamagliše! Sad odlazi. Možda zadugo, možda zauvek — ko zna. Kad je sa krijumčarom krenuo dalje preko grebena u zemlju koju dotle nikad nije video, još jednom se osvrnuo. Hoće li još kada moći da uživa u tom pogledu?

Nije mogao znati da će jednoga dana s puškom preći preko istog grebena i u prolećnom suncu ugledati pod sobom Polog. Onda kad potpuno sazri ono o čemu su snevala "Crna braća".

Veselka Banjac

Razgovor o delu

Ima književnih dela čiju je sadržinu moguće razumeti samo ako se poznaju prilike i život kraja koji pisac opisuje. Mislimo da je pripovetka *Crna braća* upravo takvo delo.

Reč je tu o Slovencima, našem narodu koji danas živi uglavnom u okviru svoje domovine. (U ograničenim krajevima Italije i Austrije i danas, na žalost, živi više desetina hiljada Slovenaca.) Pisac nam, dakle, ovde priča o događajima koji su se zbili u Slovenačkom primorju.

No, protiv koga se to bore Jerko, Pavlek i drugi članovi "Crne braće"? Da li je tada, u vreme koje opisuje Bevk, bio rat? Na kraju pripovetke naći ćete ove piščeve redove:

"Ima više od dvadeset godina kako sam video te letke na išpartanoj hartiji sa Aškerčevim stihovima."

Posle toga je datum: 26. mart 1952. g.

Dakle, vreme koje opisuje pisac — to su upravo tridesete godine ovog veka. Da li znate pod čijom je vlašću bila tada Istra? Razgovarajte o tome na času poznavanja društva.

Neka vas ova pripovetka podstakne da se upoznate sa savremenom situacijom: kako žive naše nacionalne manjine u državama koje se graniče sa nama; gde se poštuje njihovo pravo nacionalnog opredeljenja, a gde su oni i danas, 1977. godine prinuđeni da se bore za svoja prava.

Ovo književno delo će vas takođe navesti da, proučite situaciju u kojoj se odigravaju opisivani događaji.

Uopšte, da bi se shvatili događaji i u život; i u književnom delu, potrebno je da znamo u kakvim okolnostima žive ljudi, šta utiče na formiranje njihove ličnosti, njihovih misli, osećanja i dela,

* * *

Za ljude kao što su Jerko, Pavlek, Tonin, Filip kažemo da su rodoljubi. Kako biste, analizirajući postupke članova "Crne braće", odredili pojam *rodoljuba*? Da li se rodoljublje ispoljava samo u ratu? U čemu se danas, u miru, ogleda rodoljublje omladine Jugoslavije?

* * *

Sve članove organizacije "Crna braća" pokreću ista osećanja i misli u odnosu na italijanski fašizam i svoju obespravljenu nacionalnost. Međutim, nisu sve ličnosti iste. Neki od dečaka vas je, sigurno, posebno zainteresovao, pa ste o njegovim postupcima više razmišljali. (Recimo, setite se kako su fašisti uhvatili Pavleka. Ili, šta je Nejčetu u zatvoru bilo najstrašnije? Zašto?) Objasnite sebi zbog čega ste odabrali baš tu ličnost.

* * *

Za vas je ovo delo France Bevka zanimljivo i zbog toga što su glavne ličnosti jedva nešto starije od vas. A ti dečaci, kao što ste videli, potpuno samostalno i ozbiljno vode jednu akciju, kojom čak podstiču starije na buđenje protiv nacionalnog ponižavanja i ugnjetavanja.

* * *

Već smo utvrdili da se radnja ove pripovetke događa jednu deceniju pre II svetskog rata. Ti isti dečaci u ratu su bili već zreli ljudi i Bevk, na kraju, piše o kasnijem susretu sa njima, u vreme kad je dozrelo ono o čemu su sanjala "Crna braća". Podsetite se tog dela iz knjige.

* * *

Ali, u ratu koji je buknuo 1941. godine stasali su i drugi dečaci i devojčice širom naše domovine. Kako su se oni držali u ratu? Šta su radili?

Da li ste čitali književna dela u kojima je bilo reči o deci partizanima, deci kuririma, pomagačima narodnooslobodilačkog pokreta? Koja su to dela? Koje se ličnosti tamo spominju?

* * *

Radnja u delu *Crna braća* izlagana je *hronološkim redom*. To znači: događaji su opisivani onako kako su se prirodno u životu odigrali.

Delo sadrži dvadeset i jedno poglavlje. Pratite poglavlje po poglavlje i zabeležite jednom rečenicom osnovni događaj opisan u svakom od njih. Pročitajte zatim celinu koju ste dobili. Da li ste zadovoljni onim što ste napisali?

Veselka BANjAC

Ivo Zorman

Pogovor

Veći deo Bevkovih knjiga za omladinu prikazuje nam detinjstvo onakvo kakvo je doživeo sam pisac u Zakojci na Goriškem. Tamo se rodio 1890. godine u krovinjari uz koju nije bilo ni toliko zemlje da bi njeni stanovnici mogli da se prehrane. I junaci Bevkovih priča namenjenih mladima su čobančići koji veoma rano moraju da služe bogatim seljacima, da im napasaju stoku ili čuvaju decu. Detinjstvo Bevkovih čobana nije bezbrižno i hleb koji im režu gospodari je gorak, a ipak je to detinjstvo puno igara, drugarstva, i vezano je za prirodu, koja detetu nikada nije neprijateljska. Čak i kada pisac svog junaka Lukca pošalje u svet, u daleku Ameriku, daje mu da ponese nešto od te prisnosti, čvorka, da ga prati među tuđim ljudima.

I France Bevk je iz zabačenih cerkljanskih brda rano morao u svet. Roditelji su ga najpre poslali u Kranj, da bi izučio za trgovca (gorka iskustva šegrtovanja zabeležio nam je u

priповести *Lopovče*), a sa sedamnaest godina se upisao u učiteljsku školu i bio učitelj sve dok ga nisu pozvali u vojsku. Kada se završio prvi svetski rat i kada su Italijani dobili veliki deo slovenačke teritorije, Bevk se vratio u Goricu, ali ne više kao učitelj. Od tada je bio kulturni radnik i urednik nekih listova.

To su bile godine između dva svetska rata, vreme surovog fašističkog nasilja u Primorskoj. Na terenu koji su više stotina godina naseljavali Slovenci fašisti su zabranili slovenačku reč u školi i u crkvi, Slovenci u javnosti nisu smeli da razgovaraju na maternjem jeziku, a ni slovenačka pesma nije bila dozvoljena. Raspustili su sva slovenačka udruženja, biblioteke, pozorišne dvorane su spalili, zabranili su slovenačke listove i knjige, posebnim zakonom su poitalijančili čak i slovenačka prezimena. Nisu pošteđeli ni grobljanske spomenike sa slovenačkim napisima.

Nasilje je, naravno, rodilo otpor. U Trstu je bila osnovana tajna organizacija TIGR (Trst-Istra-Gorica-Rijeka) koja se hrabro usprotivila fašizmu. Nekoliko njenih najboljih članova je fašistički sud osudio na smrt.

Ali ne samo organizacija TIGR nego i celokupno slovenačko stanovništvo, sve do poslednjih zabitih sela, suprotstavljalo se odnarođavanju. Skupljali su se u različite grupe i tajne organizacije, a među prvima su bila upravo "Crna braća", koja su 1928. godine delovala u Gorici.

Slovenački pisac France Bevk je posebno bio trn u oku fašistima. Progonili su ga, pretresali mu stan, pa i zatvarali su ga više puta. Bevk se bunio, patio i stvarao. Zatiranje svega što je slovenačko opisao je u jednom od svojih najlepših dela, u *Kaplanu Martinu Čedermacu*. Tim romanom je postavio spomenik slovenačkom svešteniku u Primorskoj koji se opirao odnarođavanju, kao što ga je povešću *Crna braća* postavio mladim Slovencima iz Gorice koji su se, koliko su mogli, suprotstavljali fašističkom nasilju.

Jerko, Pavlek, Tonin, Nejče i Filip, junaci priče o Crnoj braći, nisu više čobani koji prave ljuljaške i peku krompir. Žive u gradu, idu u gimnaziju i, uprkos svojoj mladosti, grčevito brane ono što im je najdraže — maternji jezik. Kako se razvijala ta borba, kazuje priča koja je pred vama i o kojoj je pisac sam zapisao: "*Da, zaista se dogodilo.*"

U vreme sloma fašističke Italije, 1943. godine, France Bevk je bio u goričkim zatvorima. Izvukavši se odatle, otišao je u partizane. Time počinje Bevkov politički rad. Posle rata, do 1947. godine, bio je u Trstu kulturni i politički radnik. Tada se preselio u Ljubljano, gde je umro u osamdesetoj godini, 1970.

Naročito u poslednjim decenijama svog života, France Bevk je često posećivao škole, gde je među mladim čitaocima bio dobrodošao gost. I sada, kada ga više nema, njegove knjige spadaju među najomiljenije. One o čobančićima i ova o Crnoj braći, koja nam priča o tome kako su se mladi nekada borili za slobodu.

(Prevela Emilija Jurišić)

Ivo ZORMAN

Beleška pisca

Poneki čitalac koji pročita ovu priču upitaće se: da li se ovo zaista dogodilo? A ja mu unapred odgovaram: da, dogodilo se zaista.

Ima više od dvadeset godina kako sam video te letke s Aškerčevim stihovima na išpartanoj hartiji. Zbog njih je policija naredila da se izvrši pretres moje kuće. "Da vidimo", sigurno su mislili, "ovaj piše knjige, verovatno je on kriv za ovo." — Bio sam, razume se, nevin kao jagnje. Gospodin Papagalo, koji se, naravno, zvao drukčije nego u ovoj priči, izvinjavao mi se bogzna kako. A ja sam se radovao što je na pogrešnom putu.

Ali ubrzo se saznalo da je veći broj đaka iza brave. I prenosilo se od usta do usta da ih tuku i muče. To bi se još moglo pokriti i zatajiti, jer to niko nije video. Ali se smrt jednog od njih nije mogla ni prikriti ni zatajiti. Posle se ime "Crne braće", kako su se zaista zvali, izgovaralo sa saosećanjem i poštovanjem.

Poznavao sam neke od njih. Ne onda kad su još bili gotovo deca, nego kasnije, kad su bili već momci i zreli ljudi. Jednoga sam upoznao u zatvoru, drugoga u internaciji, trećega u partizanima. Rado su se sećali tih dana. Ostali su verni svojim snovima i nastojanjima da ih ostvare s puškom u ruci.

Možda će neki od njih pročitati moju priču i reći: nije bilo baš tako, i bilo nas je više... To znam! Pisac ne ide za junacima svojih dela sa zapisnikom i fotografskim aparatom u ruci da bi uhvatio neki prizor i zapisao svaku reč. To bi bilo razvučeno — i dosadno. Pisac uzima samo srž. A ono što ne vidi, i prema tome ne zna, dopuni svojom maštom. Napiše na primer: "Petar stade na most i uzviknu: Živela sloboda! — i zapreti pesnicom fašistima." Tome Petru možda i nije ime Petar, nego Janez ili Matevž. I možda nije stajao na mostu nego na trgu, na ulici ili na balkonu. Kako mu je ime i gde je stajao, sporedno je. Glavno je da je uzviknuo "Živela sloboda" i zapretio fašistima ne misleći na posledice. Tako je i sa "Crnom braćom" u mojoj priči.

Ako su imali drukčiju kosu i drukčije noseve nego što sam ih ja opisao, vrlo važno! Za nas je zanimljivo da su bili još gotovo deca, ali su osećali nepravde koje su fašisti činili našem narodu u Slovenačkom primorju, i da su se pobunili protiv tih nepravdi. Ako nisu uspeli da dignu opšti ustanak o kome su snevali, zbog toga nisu bili ništa manji junaci. Oni su bili iskra koja je s drugim iskrama stalno tinjala i iz koje je najzad buknuo požar opšteg ustanka i došlo oslobođenje.

Da se to ne bi zaboravilo, latio sam se pera. Neka bar u ovim redovima živi sećanje na "Crnu braću". Neka nam ova priča budi misao i na hiljade naše braće preko granice koji i danas žive s istim takvim osećanjem kao što su živeli ovi naši đaci. Učimo se iz nje kako je teško narodu koji ne živi u slobodi. I kako treba voleti svoju otadžbinu i iz ljubavi prema njoj i umreti — kao Jerko.

France Bevk
